

Tussen deugd en deviantie:

Straf, gender en migratie in de Amsterdamse rechtspraak van
de negentiende eeuw

Tijn Cals

Naam: Tijn Cals

Studentnummer: S1084826

Universiteit: Radboud Universiteit Nijmegen

Faculteit: Letteren

Cursus: Bachelorwerkstuk geschiedenis

Scriptiebegeleider: Jan Kok

Datum: 15-04-2025

Woordenaantal: 9798

Dankwoord

In het afgelopen semester ben ik druk bezig geweest met het schrijven van deze scriptie over de intersectionaliteit van gender en migratie bij het strafproces in negentiende-eeuws Amsterdam. Hier heb ik uiteraard veel tijd ingestoken, maar ik ben niet de enige die deze scriptie mogelijk heeft gemaakt en daarvoor wil ik een kort bedankje schrijven.

De eerste persoon die ik wil bedanken is mijn scriptiebegeleider prof. dr. Jan Kok. Kok heeft met zijn uitgebreide kennis over migratie in Nederland en historisch onderzoek in het algemeen mij regelmatig inzichten geboden die mij in momenten van creatieve mineur weer verder hielpen. Zonder zijn feedback en ondersteuning had dit onderzoek een veel mindere diepgang kunnen bereiken.

Ten tweede wil ik Sanne Muurling en Marion Pluskota ten zeerste bedanken voor het aanreiken van hun database over de arrondissementenbank in Amsterdam tussen 1850 en 1905. Ik heb door deze database veel tijd kunnen besparen bij het opstellen van een eigen database.

Als derde wil ik mijn eindeloos behulpzame moeder, Ines van Hees, bedanken. Het maakt niet uit hoeveel tekst ik haar toestuur, ze wil het altijd voor mij doornemen en verbeteren. Haar stilistische inzichten op zinsniveau hebben mijn tekst steeds net wat beter doen laten lopen. Zonder haar was deze scriptie ook van een significant minder niveau geweest.

Ook had ik deze scriptie nooit kunnen schrijven zonder de kleine adviezen van mijn trouwe collega's en vrienden van de geschiedenis opleiding. Vragen als: "zitten er restricties aan het uitleggen van methode in voetnoten?" konden altijd rekenen op antwoorden van bijvoorbeeld Max Liebrand, Iris van Vlimmeren of Dennis Beukhof

Als laatste wil ik mijn vriendin, Hannah Lowski, bedanken voor de eindeloze steun, het begrip en het geloof in mij en mijn scriptie. Haar geloof in mij, gaf mij ook altijd weer motivatie.

Tijn Cals

Nijmegen, 15 juni 2025

Inhoudsopgave

Dankwoord	2
Inleiding	4
<i>Status quaestionis .....</i>	<i>4</i>
<i>Bronnen, methode en opbouw .....</i>	<i>9</i>
De invloed van genderrollen op straf en delict.....	11
<i>Strafmaat.....</i>	<i>13</i>
<i>Delicts categorieën .....</i>	<i>17</i>
<i>Conclusie .....</i>	<i>20</i>
Binnenlandse migranten en hun positie in het strafproces	21
<i>Migratietoename .....</i>	<i>21</i>
<i>Criminele oververtegenwoordiging .....</i>	<i>24</i>
<i>Discriminatie bij het strafproces .....</i>	<i>27</i>
<i>Conclusie .....</i>	<i>28</i>
De wisselwerking tussen gender en migratie in de strafmaat en beoordeling.....	29
<i>Sociaaleconomische achtergrond .....</i>	<i>29</i>
<i>De interactie tussen gender en migratieachtergrond bij strafmaat .....</i>	<i>31</i>
<i>Deugdzaamheid, huwelijk en straf.....</i>	<i>34</i>
<i>Conclusie .....</i>	<i>35</i>
Conclusie.....	37
Bibliografie	40
<i>Databases en primaire bronnen.....</i>	<i>40</i>
<i>Secundaire literatuur .....</i>	<i>40</i>

Inleiding

Europese steden kenden tussen de Industriële Revolutie (een voorzichtig begin rond 1750) en de eerste wereldoorlog (1914) een enorme economische groei. Deze economische groei ging gepaard met veel arbeidsmigratie richting deze steden. Deze migratie zorgde voor een grote piek in bevolkingsaantallen en steden begonnen langzaam uit hun voegen te springen. Er was steeds meer drukte en daarmee meer zorgen over huisvesting, hygiëne en criminaliteit. De levensstandaard van arbeiders was laag en door de nieuwe treinlijnen kwamen er gemakkelijk steeds meer migranten bij die werk, eten en onderdak zochten.¹

Nederland miste de eerste Industriële Revolutie en ontwikkelde zich economisch pas rond 1860.² Steden als Amsterdam kregen dan ook later in de negentiende eeuw te maken met een groei van vooral binnenlandse migranten en daarmee dezelfde zorgen over groeiende steden. De migranten voegde toe aan de zorgen, vanuit vooral de elite en middenstand, die in Nederland de ‘sociale kwestie’ heette. Vaak werd de toenemende stroom van migranten door deze elite direct in correlatie gelegd met de toenemende criminaliteit en overbevolking.

Dit onderzoek wil gaan kijken naar de stijgende hoeveelheid criminaliteit en migratie in Amsterdam in deze roerige tweede helft van de negentiende eeuw. Specifiek zal er gefocust worden op een al menigmaal onderzocht aspect, namelijk de criminaliteit onder migranten. Dit onderzoek wil echter met een nieuwe blik naar de criminaliteit onder migranten kijken, door een onderbelichte intersectionaliteit te belichten, namelijk tussen gender en migratie. Hierbij zal er gekeken worden naar de groep binnenlandse migranten die naar Amsterdam trok. Uiteindelijk zal er gepoogd worden deze intersectie te onderzoeken aan de hand van de volgende centrale vraag: ‘Hoe beïnvloedde de intersectie van gender en migratie het strafproces in Amsterdam tussen 1850 en 1905, voor zowel binnenlandse migranten als Amsterdammers?’

Status quaestionis

Het aantal mensen in grote Europese steden tussen 1800 en 1900 groeide aannemelijk en verviervoudigde soms zelfs. Europese steden veranderde in deze periode van afgesloten entiteiten naar openheid en technologische vooruitgang. Doordat Nederland deze industriële groei veelal had gemist, kreeg het ook minder te maken met een aanwas van buitenlandse migranten. Echter zorgde de stijgende economie en arbeidsmarkt vanaf 1860 wel voor meer

---

¹ Andrew Lees en Lynn Hollen Lees, *Cities and the making of modern Europe, 1750-1914* (Cambridge 2007) 281-285.

² Marion Pluskota en Jeannette Kamp, ‘The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905’, *The Low Countries Journal of Social and Economic History* 20:1 (2023) 93-120, aldaar 97.

binnenlandse migranten die voornamelijk klus- en havenwerk verrichtten in bijvoorbeeld Amsterdam.³ Amsterdam kreeg daarmee ook de zorgen over migranten, huisvesting en hygiëne.⁴

In Nederland gingen deze zorgen de ‘sociale kwestie’ heten. Deze kwestie hield in dat de elite en middenstand in Nederland de armoede en criminaliteit onder de lagere klassen gingen zien als een tekort aan beschaving. Het was tevens een zorg tegenover de groeiende arbeidersklasse en de slechte omstandigheden waar zij zich in begaven.⁵ Vanuit deze zorgen werden er sociale vangnetten opgesteld, zoals de Armenwet in 1854, maar bijvoorbeeld ook de werkloosheidsverzekering in 1870.⁶ Deze sociale vangnetten waren volgens Marcel Hoogenboom echter juist een bevordering van de standenmaatschappij, door de nadruk op de ‘verheffing van het zedelijk en verstandelijk peil des volks’ die het moest meebrengen.⁷

Veel van deze lagere klassen en armere mensen in Nederland waren migranten. Deze grote stromingen van binnenlandse- en buitenlandse migranten door heel Europa in de tweede helft van de negentiende eeuw zijn een breed onderzocht onderwerp. Het onderzoek naar binnenlandse migratie in Europa werd in de twintigste eeuw veelal vanuit stedelijk perspectief gedaan.⁸ Door niet vanuit het perspectief van de migrant, maar het perspectief van de stad te kijken, kwamen deze onderzoeken veelal op gelijke uitslagen, namelijk de ‘moderniteitstheorie’. Dit hield in dat de migratiestroom louter van het platteland naar de stad liep, als een logisch gevolg van vooruitgang. Deze theorie bleek echter al snel ongenueanceerd en eind twintigste eeuw kwam er een verandering in de historiografie rondom de negentiende - eeuwse-migratiebewegingen in Europa. Migratiehistorici gingen de moderniteitstheorie steeds vaker ontkennen en stelden dat migratiepatronen geen eenrichtingsverkeer waren, maar juist een uitwisseling tussen platteland en stad.

Tot het eind van de twintigste eeuw was het onderzoek naar binnenlandse migratie in Nederland dan ook nog beperkt. Onderzoek over deze migranten hield enkel vast aan de moderniteitstheorie.⁹ Dit kwam vooral omdat de onderzoeken op grote schaal werden gedaan.

---

³ Pluskota en Kamp, ‘The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905’, 102.

⁴ Ibidem, 101.

⁵ Marcel Hoogenboom, *Standenstrijd en zekerheid. Een geschiedenis van oude orde en sociale zorg in Nederland (ca. 1880-1940)* (2003) 61-62.

⁶ Nicolette van Gestel, Paul de Beer en Marc van der Meer, *het hervormingsmoeras van de verzorgingsstaat: Veranderingen in de organisatie van de sociale zekerheid* (2009) 13.

⁷ Hoogenboom, *Standenstrijd en zekerheid. Een geschiedenis van oude orde en sociale zorg in Nederland (ca. 1880-1940)*, 63-64.

⁸ Richard Lawton en Robert Lee, *Urban population development in Western Europe from the late-eighteenth to the early-twentieth century* (Liverpool 1989).

⁹ Leonie van Nierop, *De bevolkingsbeweging der Nederlandsche stad* (Amsterdam 1905), in: Frank Suurenbroek, ‘Binnenlandse Migratie naar en uit Amsterdam (1870-1890)’, *CGM Working Papers*, (2001) 2.

Pas wanneer in de loop van de twintigste eeuw steeds meer historici zich op specifiekere casussen gingen richten, kwam er meer een focus op waar de migranten precies vandaan kwamen. Stadshistorici, zoals Pim Kooij, gingen hierdoor steeds meer inzien dat binnenlandse migratie niet slechts van het platteland naar de stad was, maar ook veelal tussen steden zelf.¹⁰ Bijvoorbeeld van kleine steden naar grote steden, maar ook tussen grote steden. Onderzoekers als James Jackson en Steve Hochstadt constateerden dat de binnenlandse migratiepatronen vooral bestonden uit jonge mensen die naar de stad trokken en later weer terugtrokken naar hun thuis plaats of provincie. Daarbij stelden deze auteurs dat migratiestromen meer beïnvloed werden door arbeidsgelegenheid in beide de stad en het platteland, dan door de moderniteitstheorie. Dat wil zeggen dat het idee van vooruitgang minder invloed had op migratie dan het beschikbare werk op het platteland of in de stad.¹¹

De groei van de economie en arbeidsmarkt in Amsterdam vanaf 1860 is een voorbeeld van zo een aantrekkingskracht. Pluskota en Kamp stellen dat deze economische groei dan ook vooral binnenlandse migranten aantrok uit Zuid- en Noord-Holland. In de jaren 70 en 80 groeide deze aanwas van binnenlandse migranten nog verder. Dit waren vooral migranten die uit gemeentes dichtbij Amsterdam kwamen, maar ook veel Friezen en Brabanders. Deze groepen migranten werden volgens Pluskota en Kamp voor verschillend werk ingezet. Friese en Noord-Hollandse migranten werden vooral ingezet als havenwerkers, terwijl het bouwwerk veelal naar Brabantse migranten ging.¹²

Literatuur over migranten houdt zich niet slechts bezig met de stromingen, maar ook met de perceptie van lokale inwoners over deze migranten en hoe zij ontvangen werden in hun nieuwe steden. In de negentiende eeuw werden migranten door heel Europa niet altijd hartelijk welkom geheten. Deze migranten werden veelal gekoppeld aan armoede, landloperij en criminaliteit. Echter is er is onder historici nog weinig consensus over deze connectie tussen de stijgende migratie en stijgende criminaliteit in negentiende-eeuwse Europese steden.¹³ Zo stelt Peter King bijvoorbeeld dat hogere criminaliteit onder migranten een tijdsgebonden fenomeen is wat vooral plaatsvond in chaotische tijden, zoals de Industriële Revolutie in enkele

---

¹⁰ Pim Kooij, *Groningen 1870-1914. Sociale verandering en economische ontwikkeling in een regionaal centrum* (Groningen 1986), in: Suurenbroek, 'Binnenlandse Migratie naar en uit Amsterdam (1870-1890)', 2.

¹¹ James H. Jackson, *Migration and urbanization in the Ruhr valley, 1821-1914* (New Jersey 1997); Steve Hochstadt, *mobility and modernity. Migration in Germany 1820-1989* (Ann Arbor 1999).

¹² Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 102.

¹³ *Ibidem* 95.

gebieden.¹⁴ Andere historici stellen juist dat de connectie tussen criminaliteit en migranten in de negentiende eeuw niet zo makkelijk bij migranten te leggen is. Zo stelt William Hamilton Sewell bijvoorbeeld dat slechts een klein en veel verhuizend groepje migranten vooral verantwoordelijk was voor deze criminaliteit. De migranten die langer in de steden bleven pleegden minder misdaden.¹⁵ De auteurs Eric Johnson, Margo de Koster en Antoon Vrints schuiven ook de schuld niet direct naar migranten toe, maar verklaren hogere criminaliteit aan de hand van sociale verschillen. Koster en Vrints schetsen, met Antwerpen als casus, hoe de focus op lagere klassen in negentiende-eeuws Europa sterk aanwezig was. Politie agenten hadden volgens deze auteurs te weinig middelen om de hele bevolking in de gaten te houden en kozen daarom om zich meer met lagere klassen bezig te houden.¹⁶

Aan het eind van de negentiende eeuw gingen Amsterdam en Nederland zich meer bemoeien met migratiepatronen, iets wat zij historisch gezien minder deden. Ook al stellen sociaal demografische historici, zoals Hilde Bras, Jan Kok, Kees Mandemakers en Bastian Mönkediek, dat migratie in eind negentiende-eeuws Europa niet enkel uit ongeschoolde arbeiders bestond, was dit in Amsterdam door het vele haven- en bouwwerk wel veelal het geval.¹⁷ Deze migranten hadden dan ook vaak een slecht imago, als onruststokers, bedelaars en landlopers. Dit was ook een katalysator voor de sociale kwestie en de bemoeienis in migratiepatronen. Het tegenhouden van binnenlandse migranten was echter ingewikkelder dan van buitenlandse migranten. De Armenwet is een voorbeeld van hoe binnenlandse migranten deels tegengehouden werden. Dit was een financiële en sociale bescherming voor armere mensen die alleen uitgereikt werd door de gemeentes waar mensen geboren zijn. Door dit te handhaven probeerde Amsterdam arme binnenlandse migranten terug te sturen naar hun geboorteplaats.¹⁸

---

¹⁴ Peter King, 'The impact of urbanization on murder rates and the geography of homicide in England and Wales, 1780-1850', *The Historical Journal* 53:3 (2010) 671-698 in: Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 95.

¹⁵ William Hamilton Sewell, *Structure and mobility. The men and women of Marseille, 1820-1870* (Cambridge 1985) 232 in: Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 95.

¹⁶ Margo de Koster en Antoon Vrints, 'The new police as agents of class control? Urban policing and its socio-geographical focus in nineteenth-century Antwerp' in: Bruno Blondè, Sam Geens, Hilde Greefs, Wouter Ryckbosch, Tim Soens en Peter Stable eds., *Inequality and the City in the Low Countries (1200-2020)* (Antwerpen 2020) 343-356, aldaar 343-351.

¹⁷ Hilde Bras, 'Maids to the city. Migration patterns of female domestic servants from the province of Zeeland, the Netherlands (1850-1950)', *The History of the Family* 8:2 (2003) 217-246, aldaar 242 in: Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 94; Jan Kok, Kees Mandemakers en Bastian Mönkediek, 'Flight from the land? Migration flows of the rural population of the Netherlands, 1850-1940', *Espace Population Sociétés* 1 (2014) 1-18 in: Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 94.

¹⁸ Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 102-104.

Onderzoek naar criminaliteit onder migranten in de tweede helft van de negentiende eeuw mist vaak een genderanalyse. Er wordt weinig onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen, of er wordt uitgegaan van de grootste groep migranten, namelijk jonge mannen. Deze intersectionaliteit zou juist een waardevolle blik kunnen bieden op de interactie tussen migratie en gender bij interpretatie van criminele daden. Er was namelijk niet slechts een verschillende behandeling voor migranten, maar ook tussen beide genders.

Er is al menig onderzoek gedaan naar de impact van gender op justitie in de negentiende eeuw. In vrijwel geheel Europa waren in de negentiende eeuw mannen vaker betrokken bij criminaliteit dan vrouwen en beide genders werden voor verschillende misdaden vaker gestraft. Contemporaine toeschouwers gaven vooral biologische redenen de schuld deze verschillen.¹⁹ De biologische redenen zijn rond het einde van de twintigste eeuw ontkracht voor beide de oververtegenwoordiging van mannen en voor het verschil in misdaadtypes dat mannen en vrouwen pleegden. Stuart Nagel en Lenore Weitzman stelden in 1971 namelijk dat toegeschreven sociale genderrollen een grotere rol speelden. Daardoor werden beide genders ook verschillend gestraft voor dezelfde misdaden.²⁰ Malcolm Feeley en Deborah Little geven in 1991 een verklaring voor de lagere criminaliteitscijfers onder vrouwen in de negentiende eeuw aan de hand van het concept ‘*The vanishing female*’. Feeley en Little beschrijven dat vrouwen in Europese landen sinds de Industriële Revolutie een verandering in genderrol doormaakte. De nieuwe vrouwelijke genderrol was vooral gefocust op de huiselijke sfeer. Hierdoor kwamen vrouwen volgens Feeley en Little steeds minder in de gelegenheid tot het verrichten van criminele daden.²¹

De nieuwe genderrol van vrouwen als deugdzaam huisvrouw kreeg volgens Lucia Zedner ook invloed op de terechtstelling van vrouwen. Vrouwen werden volgens Zedner dubbel gestraft, omdat zij niet alleen de wet overtraden, maar daarmee ook nog buiten hun genderrol traden.²² Ook Clive Emsley beschrijft hoe specifieke misdaden, zoals geweld, door vrouwen in Europa wegens hun genderrol als gevaarlijker en gemener werden beschouwd.²³ Van vrouwen werd namelijk verwacht dat zij zich passief opstelde. Zowel Emsley als Godfrey beschrijven dat, ondanks de oververtegenwoordiging van mannen, vrouwen toch ook vaak het centrum van aandacht waren binnen een rechtssysteem. Dit kwam door de drang van mannen om vrouwen

---

¹⁹ Luke O. Pike, *A History of Crime in England* (London 1876) 527.

²⁰ Stuart S. Nagel en Lenore J. Weitzman, ‘Women as Litigants’, *UC Law Journal* 23:1 (1971) 171-198.

²¹ Malcolm M. Feeley en Deborah L. Little, ‘The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912’, *Law & Society Review* 25:4 (1991) 719-758.

²² Lucia Zedner, *Women, Crime and Custody in Victorian England* (Oxford 1991).

²³ Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition* (Abingdon 2018) 102-103.

binnen hun genderrol te houden.²⁴ Door deze reden zal dit onderzoek het effect van de vrouwelijke genderrol, op het Amsterdamse strafproces, ook meer uitlichten dan mannelijke genderrol.

Bronnen, methode en opbouw

Deze literatuur over criminaliteit onder migranten en de invloed van genderrollen op criminaliteit moet een wetenschappelijk kader gaan vormen voor mijn onderzoeksvraag. De lacunes in dit kader wil ik verder invullen aan de hand van kwantitatief onderzoek met de dataset: ‘Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905’ van Sanne Muurling en Marion Pluskota.²⁵ Deze dataset is gemaakt op basis van het archief van de arrondissementsrechtbank in Amsterdam en bestaat uit de casusjaren 1850, 1865, 1880 en 1905. De opgenomen data uit deze archieven betreft: de namen van de verdachten, geslacht, adressen (zowel van de verdachte en van het plaats delict), geboortejaren en -plaatsen, beroepen, misdrijven, straffen en eventuele recidive of medeverdachten. Deze data geven mij de mogelijkheid om verschillende kwantitatieve verschillen te zoeken, zoals het vergelijken van de gegeven straffen tussen vrouwelijke migranten en vrouwelijke Amsterdammers.

Binnen deze database heb ik misdadencategorieën opgesteld voor meer overzichtelijke resultaten. De categorieën betreffen: Ethisch, Geweld, Zwerven, Diefstal, Fraude/Oplichting, Ondernemersdelicten, Leger gerelateerd en Overig. Ethische delicten bestaan uit een fusie van delicten omtrent belediging en zedelijkheidsdelicten. Het is onmogelijk om een delict te vinden wat volledige overlap vormt met zedelijke delicten. Echter, was dit door het lage aantal van deze delicten wel nodig, om zo het kwantificeren van deze delicten alsnog mogelijk te maken. Deze keuze is uiteindelijk gemaakt omdat beide delicten een actieve, maar niet-gewelddadige actie zijn tegen de verwachte deugdzaamheid in de negentiende eeuw. Van deze categorieën vormen de eerste vier de grootste en meest relevante categorieën voor dit onderzoek. Vooral ondernemersdelicten en leger gerelateerde delicten spelen een kleine rol door hun lage hoeveelheid en hun grote disbalans in gender.

Dit onderzoek wordt begeleid door de twee termen: gender en genderrol. Bij deze tekst is de keuze gemaakt om de distinctie tussen gender en sekse van Robert Stoller te gebruiken. Hij onderscheid beide door sekse te definiëren als waar een persoon mee is geboren en gender

---

²⁴ Barry Godfrey, ‘A historical perspective on criminal justice responses to female and male offending’ in: Rosemary Gartner en Bill McCarthy eds., *Gender, Sex and crime* (Oxford 2014) 158-174, aldaar 168.

²⁵ Marion Pluskota en Sanne Muurling, ‘Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905’, DANS Data Station Social Sciences and Humanities, <https://ssh.datastations.nl/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.17026/dans-23m-kwd3>.

als het sociale construct wat door de maatschappij bij aan deze sekse wordt geplakt.²⁶ Wanneer de term genderrol wordt gebruikt, wordt hiermee de rol bedoelt die genders volgens het sociaal construct van gender horen bekleden. Cliché voorbeelden zijn bijvoorbeeld dat vrouwen zich deugdzaam gedragen en dat mannen geen verdrietige emoties tonen.

Deze scriptie bestaat uit drie hoofdstukken, elk gericht op een andere dimensie van de centrale onderzoeksvraag. Het eerste hoofdstuk analyseert de invloed van genderrollen op de hoogte van de straf en het type delict onder verdachten in Amsterdam. Door de combinatie van secundaire literatuur en kwantitatieve gegevens wordt geanalyseerd hoe mannen en vrouwen anders beoordeeld en gestraft werden. Hierbij krijgen factoren als hun burgerlijke status en sociale normen speciale aandacht. Het tweede hoofdstuk vergelijkt Amsterdammers en binnenlandse migranten. Onderwerpen als de oververtegenwoordiging van binnenlandse migranten in bepaalde delicten en de strafmaat die zij ontvingen worden hier onderzocht. Hierbij worden sociaaleconomische factoren verbonden met het bredere debat over migratie en de sociale kwestie. Het derde hoofdstuk combineert gender en iemand zijn afkomst, om zo te analyseren hoe deze intersectie het strafproces beïnvloedt. Dit hoofdstuk zal kijken naar strafverschillen tussen vrouwelijke en mannelijke binnenlandse migranten versus hun Amsterdamse tegenhangers. Hierbij zal er een extra focus zijn op het doorbreken van genderrollen en de impact van maatschappelijke, sociale en morele verwachtingen. Wanneer deze hoofdstukken naar ‘afkomst’ refereren, refereert het naar het onderscheid tussen binnenlandse migranten en Amsterdammers. Aan de hand van deze hoofdstukken poogt dit onderzoek een gelaagd beeld te vormen van het effect van de intersectie tussen gender en migratie op het strafproces in Amsterdam van de tweede helft van de negentiende eeuw.

---

²⁶ Robert Stoller, ‘A further contribution to the study of gender identity’, *The International Journal of Psycho-Analysis* 49 (1968) 364-369, aldaar 364.

De invloed van genderrollen op straf en delict

In dit hoofdstuk wordt onderzocht wat de invloed was van genderrollen op het strafproces van mannen en vrouwen. Hierbij zal gekeken worden hoe maatschappelijke verwachtingen rond mannelijkheid en vrouwelijkheid doorwerkten bij het soort gepleegde misdaad en de uitgedeelde strafmaat. Bijzondere aandacht gaat uit naar het idee van de ‘deugdzame vrouw’ en het belang van de burgerlijke status bij het strafproces. Deze analyse toont dat rechtssystemen niet louter neutraal functioneerde, maar beïnvloed werden door sociale normen en verwachtingen rondom gender. Onder de niet-veelplegers zal gekeken worden naar wat voor soorten misdaden mannen en vrouwen vooral bestraft werden en de hoogte van de straffen die uitgedeeld werden.²⁷ De resultaten zullen als verhoudingscijfers worden gepresenteerd, omdat de absolute cijfers te erg verschillen tussen mannelijke en vrouwelijke criminelen. Relatieve resultaten schetsen daarom een nuttiger beeld.

Het eerste dat opvalt, is dat vrouwen in Amsterdam gedurende de gehele tweede helft van de negentiende eeuw ondervertegenwoordigd zijn in de criminaliteit. In figuur 2 is te zien dat in 1850 deze vertegenwoordiging nog ongeveer een derde van alle criminelen betreft, maar dit neemt gestaag af, met in 1880 en 1905 nog slechts rond de vijftien procent. Vrouwen vormen dus een steeds sterkere ondervertegenwoordiging in de Amsterdamse rechtszaal tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw.

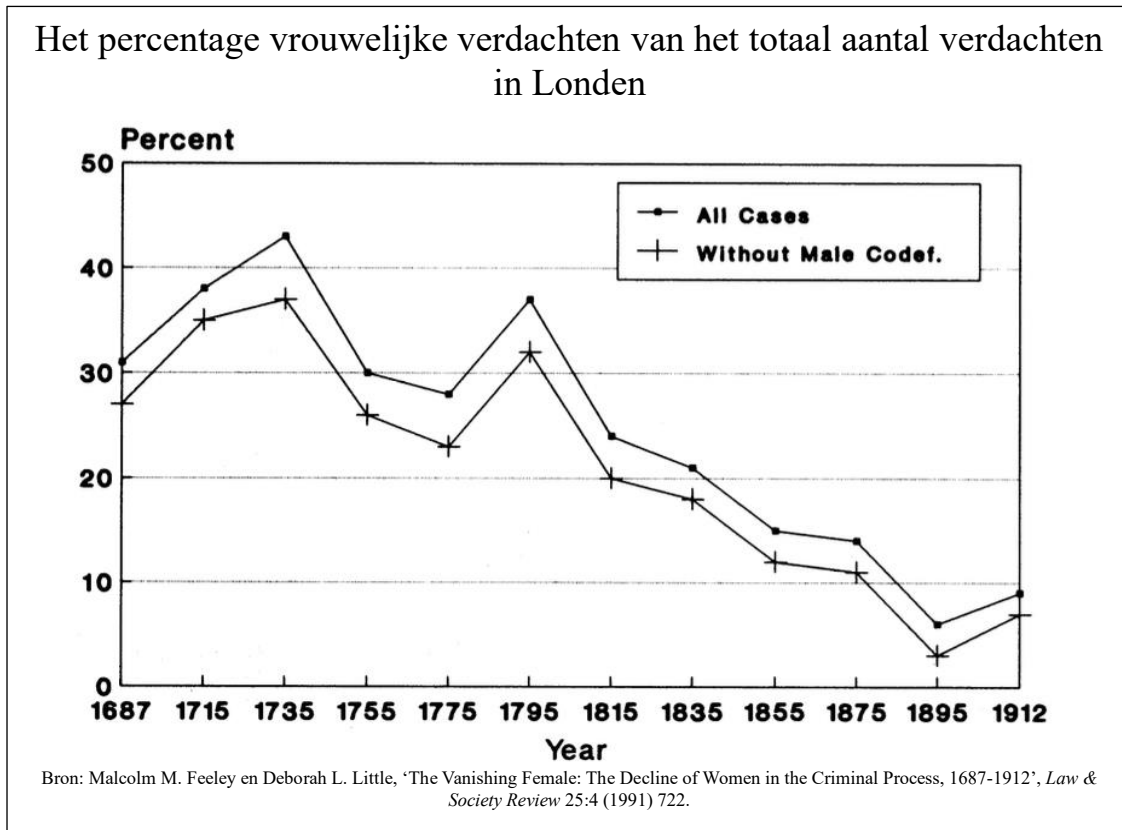
Deze ontwikkeling vertoont gelijkenissen met onderzoek gedaan naar vrouwelijke participatie in de criminaliteit in Londen. Hier is namelijk, zoals figuur 1 laat zien, een daling van vrouwelijke participatie tussen de achttiende- en het eind van de negentiende eeuw, met het diepste dal aan het eind van de negentiende eeuw.²⁸ Wanneer beide figuren vergeleken worden zie je hoe echter hoe de daling in Amsterdam minder snel was en dat het aandeel vrouwen nooit

---

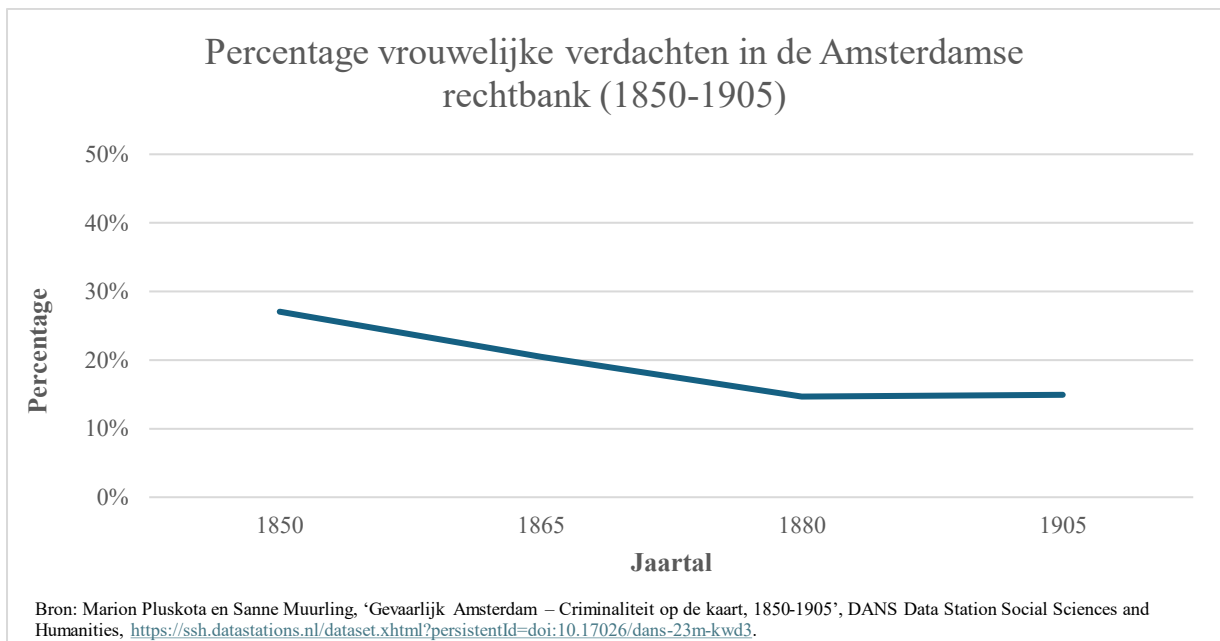
²⁷ Dit onderzoek maakt bij de analyses van strafmaat gebruik van slechts niet-veelplegers uit de datasets van Amsterdam. Deze keuze is gemaakt om de extra strafmaat die veelplegers ontvangen te filteren en een vertekening van recidivebestrafing te voorkomen. Zo kan er beter gekeken worden naar wat voor straf er per losse delictscategorie werd uitgedeeld. Ook is het waardevol om te benoemen dat de dataset niet benoemt of deze verdachten een crimineel verleden hadden. Een veelpleger is in dit onderzoek dan ook iemand die voor meerdere misdaden tegelijkertijd werd gestraft.

²⁸ Feeley en Little, ‘The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912’, 719-722.

naar het dieptepunt van onder de 10% daalt, wat in Londen wel zichtbaar was.²⁹ Amsterdam vertoont dus gelijkenissen, maar ook verschillen.

Figuur 1

Figuur 2

²⁹ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

Feeley en Little verklaren de dalende hoeveelheid beschuldigde vrouwen in Londen aan de hand van hun concept *the vanishing female*. Dit hield in dat vrouwen zich niet tot nauwelijks bevonden in de publieke sfeer. De auteurs leggen dit uit aan de hand van de Industriële Revolutie in Engeland en daarbij de overgang van een huishoudeconomie naar een markteconomie met industrieel kapitalisme. In deze markteconomie werden mannen gezien als de kostwinnaars en van vrouwen werd er verwacht dat ze binnenshuis bleven om voor de kinderen te zorgen. Hierdoor kwamen vrouwen nauwelijks in de publieke sfeer en kwamen zij dan ook amper in de gelegenheid om criminele daden te verrichten.³⁰ Het is daarom verleidelijk om een connectie te maken met de casus van Londen in het artikel van Feeley en Little. De latere en minder extreme Industriële Revolutie in Nederland zou een goede uitleg zijn voor de minder scherpe, maar toch aanwezige daling van vrouwelijke participatie in de criminaliteit in Amsterdam.³¹

Echter, was de situatie van *the vanishing female* in Nederland anders. Er was wel degelijk sprake van de aanname dat vrouwen voor het huishouden zorgden, daarentegen sloot dit vrouwen niet per definitie uit van de arbeidsmarkt. Het was niet ongewoon voor Nederlandse gezinnen in de negentiende eeuw om een vrouw als kostwinnaar te hebben als de man bijvoorbeeld werkloos was. Daarbij veranderde het soort arbeid wat vrouwen verrichten wel enigszins tijdens de opkomende industrialisatie, maar het aandeel van vrouwen in het werkveld bleef in de tweede helft van de negentiende eeuw vrij stabiel.³²

Strafmaat

De hoogte van een straf die een persoon ontvangt, ofwel de strafmaat, kan veel zeggen over hoe een rechtbank, of soms een gehele maatschappij, naar een bepaald persoon kijkt. In de context van dit hoofdstuk kan de strafmaat laten zien hoe de Amsterdamse rechtbank vrouwen en mannen anders beoordeelde voor verschillende delicten, of voor alle criminaliteit in zijn geheel. Verschillende aspecten, zoals genderrollen, de tijdsgeest en de burgerlijke status van de verdachten, kunnen invloed hebben gehad op deze strafmaat.

Verzachtende omstandigheden zijn één van deze keuzes die een rechtbank kon maken bij het bepalen van de strafmaat en iets kunnen zeggen over de eventuele invloed van

---

³⁰ Feeley en Little, 'The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912', 740-749.

³¹ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

³² Ali de Regt, 'Arbeidersgezinnen en industrialisatie: ontwikkelingen in Nederland 1880-1918', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 4:1 (1977) 3-27, aldaar 4-7.

genderrollen. De Amsterdamse rechtbank gaf in de laat negentiende eeuw vaak verzachtende omstandigheden voor criminelen. Deze verzachtende omstandigheden werden vaker aan vrouwen toegekend.³³ Dit zou verklaart kunnen worden door de herdefiniëring van de vrouwelijke genderrol in de negentiende eeuw, beschreven door Feeley en Little. Deze genderrollen vielen veelal samen met de toegeschreven huiselijke rol van de vrouw. De ideale vrouw moest onderdanig deugzaam en vroom zijn. Hier hoorde criminaliteit niet bij. Vrouwen werden dan ook vaker buiten de officiële rechtbanken gehouden en werden eerder binnen de huiselijke sfeer gestraft.³⁴

De dataset laat meerdere voorbeelden zien van vrouwen die eerder verzachtende omstandigheden krijgen dan mannen, voor ongeveer gelijke misdaden. Petronella Meijer, een negenentwintigjarige getrouwde huisvrouw, kreeg in 1880 verzachtende omstandigheden van de Amsterdamse rechtbank na het stelen van een portemonnee en horloge, met een uiteindelijke gevangenisstraf van vijf dagen.³⁵ Dit is opvallend in vergelijking met sommige casussen van mannen uit datzelfde jaar, zoals die van de vierenzeventigjarige koopman Mozes Abraham Engelder, die voor het stelen van een mand met levensmiddelen 1460 dagen gevangenisstraf kreeg, zonder verzachtende omstandigheden.³⁶ Of in nog extremere mate, de casus van de dertienjarige Hendrik Johannes Molt, die voor het stelen van ‘Turkse tarwe’ (waarschijnlijk bulgur) uit een zak 730 dagen gevangenisstraf kreeg, eveneens zonder verzachtende omstandigheden.³⁷ Deze drie casussen betreffen allemaal niet-veelplegers, waaronder een oude koopman en een jongen van slechts dertien. Toch kreeg enkel de vrouw verzachtende omstandigheden. Dit suggereert dat gender bij het toekomen van verzachtende omstandigheden een belangrijke rol speelde in Amsterdam.

Deze verzachtende omstandigheden in Amsterdam kunnen een manier zijn geweest om vrouwen deels buiten de ‘niet-vrouwelijke’ criminele straffen te houden. Vrouwen die criminaliteit pleegden, en daarmee buiten hun genderrol traden, konden via deze wijze worden beschermd. Dit zou overeenkomen met de situatie die Feeley en Little beschrijven. Deze auteurs beschrijven hoe van vrouwen werd verwacht dat ze deugzaam waren en dat deze vrouwen ook minder hard gestraft als zij de rechter konden overtuigen van hun eigen deugzaamheid.³⁸ Verzachtende omstandigheden konden als instrument dienen voor rechters om deze

---

³³ Pluskota en Muurling, ‘Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905’.

³⁴ Feeley en Little, ‘The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912’, 745-746.

³⁵ Pluskota en Muurling, ‘Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905’.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition*, 164-165.

deugdzaamheid te ‘belonen’ en vrouwen buiten het ‘niet-vrouwelijke’ idee van criminaliteit te houden.

Echter, het paternalistische idee van vrouwen buiten de ‘mannelijke’ sferen van de gevangenis te houden, gepresenteerd door auteurs zoals Feeley en Little, is in Amsterdam slechts in beperkte mate aanwezig. Zo is de gemiddelde hoogte van de straf die werd uitgedeeld aan mannelijke en vrouwelijke niet-veelplegers vrijwel gelijk, ondanks het hogere aantal verzachtende omstandigheden bij vrouwen. In 1865 en 1880 werden vrouwen iets zwaarder gestraft en in 1850 en 1905 juist mannen. De hoogte van de gemiddelde straffen bij alle misdaden voor beide genders ligt dus redelijk gelijk in de tweede helft van de negentiende eeuw. Beide genders kregen gemiddeld tussen de 91 en 92 dagen gevangenisstraf. Amsterdam kende dus wel degelijk een mate van *vanishing females*, met de dalende vertegenwoordiging van vrouwen in de criminaliteit. Daarentegen lijkt deze gelijke strafmaat te laten zien dat het paternalistische idee om vrouwen buiten de gevangenis te houden, minder relevant was in Amsterdam.

Een eventueel paternalistisch idee in Amsterdam uit zich meer in de vorm van *femme covert* en het idee dat getrouwde vrouwen geen juridische zelfstandigheid hadden. *Femme covert* houdt in dat vrouwen minder of niet worden gestraft als zij getrouwd waren, omdat hun echtgenoot verantwoordelijk voor hen werd geacht. Dit fenomeen onthield sommige getrouwde vrouwen in de achttiende en negentiende eeuw van de gevangenis, of zware straffen.³⁹ Het belang van de burgerlijke status bij het strafproces van vrouwen, in vergelijking met mannen, in Amsterdam wordt al deels tentoongesteld doordat in het Amsterdams Archief bij bijna alleen vrouwen de burgerlijke status werd vermeld.⁴⁰

Het patroon van *femme covert* en de verantwoordelijkheid van de man in een huwelijk, is in Amsterdam vooral te zien bij de hoogte van de straffen die werden uitgedeeld aan getrouwde- en ongetrouwde vrouwen. Figuur 3 laat zien hoe ongehuwde vrouwen consequent zwaarder werden bestraft dan vrouwen die wel gehuwd waren. Dit hangt niet alleen samen met *femme covert*, maar ook met het idee dat vrouwen minder hard gestraft werden als zij voldeden

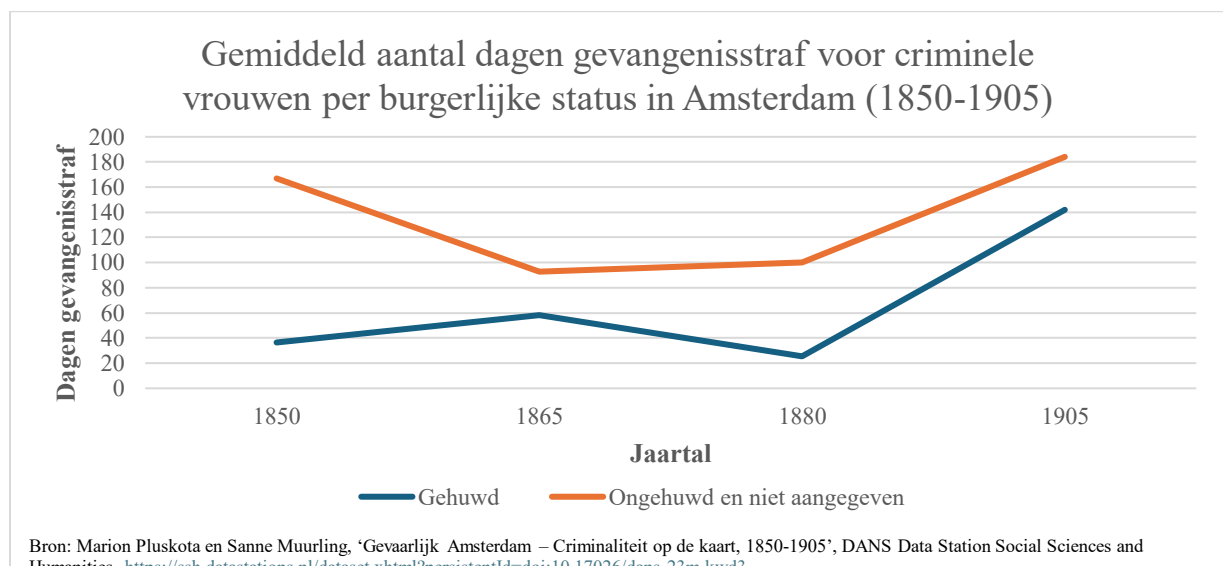
---

³⁹ Feeley en Little, ‘The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912’, 738; Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition*, 141 en 160.

⁴⁰ Het Amsterdams Archief, en daarmee de dataset, biedt slechts een beperkt beeld van de burgerlijke status. In dit archief werden bij vrijwel alleen vrouwen een burgerlijke status genoteerd. Ten tweede werd er slechts opgeschreven of de verdachten gehuwd, gescheiden of weduwe waren (met een handjevol uitzonderingen in het jaar 1905). De afwezigheid van de aanduiding ‘ongehuwd’, en de lagere gemiddelde leeftijd van vrouwen bij wie geen burgerlijke status is aangegeven, lijkt te suggereren dat een ontbrekende burgerlijke status bij vrouwen ongehuwd betekende. Voor het dataonderzoek wordt aangenomen dat dit duidt op ongehuwd zijn, omdat de burgerlijke status veel kan toevoegen aan dit onderzoek. Echter lijdt dit ertoe dat de resultaten over de burgerlijke status gevoeliger zijn voor eventuele afwijkingen.

aan hun verwachte genderrol van een deugdzame huisvrouw.⁴¹ Bij deze rol was het huwelijk uiteraard van belang. Het idee dat een werkende vrouw in negentiende-eeuws Nederland meer werd geaccepteerd, doet misschien vermoeden dat het zijn van een huisvrouw dan ook minder belangrijk was in de genderrol van vrouwen. Echter, werd er nog steeds van de vrouw verwacht dat zij voor het huishouden zorgde, ook als haar man werkloos was en zij niet.⁴² Een getrouwde vrouw vertoonde dus meer het beeld van een vrouw die aan haar verwachte genderrol voldeed, en kon daarom waarschijnlijk rekenen op een lagere straf vanuit de rechtbank.

De strafmaat van de mannen laat zien hoe de burgerlijke status inderdaad meer invloed heeft op de strafmaat bij vrouwen dan bij mannen. Hier is te zien dat getrouwde vrouwen over de gehele tweede helft van de negentiende eeuw gemiddeld 42,36 dagen gevangenisstraf kregen en dat ongetrouwde vrouwen 117,8 dagen gevangenisstraf kregen. Bij mannen was het verschil in strafmaat slechts 4,97 dagen tussen ongehuwde mannen, die gemiddeld 86,87 dagen gevangenisstraf kregen, en gehuwde mannen die gemiddeld 81,9 dagen opgesloten werden. De burgerlijke status had dus niet zomaar meer invloed op vrouwen, maar zorgde er ook voor dat ongetrouwde vrouwen met afstand de zwaarst gestrafte groep vormden. Dit impliceert dat er niet slechts sprake was van *femme covert* als verlagende factor bij gehuwde vrouwen, maar dat een structurele ‘angst’ voor ongehuwde vrouwen buiten hun zorgelijke en deugdzame genderrol ook andersom een verhogende factor was voor de strafmaat van ongehuwde vrouwen. Hierdoor werd het gat tussen de strafmaat van ongehuwde en gehuwde vrouwen van twee kanten vergroot.

Figuur 3

⁴¹ Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition*, 164-165.

⁴² De Regt, 'Arbeidersgezinnen en industrialisatie: ontwikkelingen in Nederland 1880-1918', 4-7.

De analyse van de strafmaat in Amsterdam toont dus dat gender een significante, maar tegelijkertijd genuanceerde rol speelde in het beoordelen van verdachten. De verzachtende omstandigheden suggereren een enigszins paternalistische houding tegenover vrouwen. Desalniettemin kregen vrouwen en mannen een bijna gelijke straffoogte, wat dit paternalisme juist weer deels ontkracht. Genderrollen worden vooral zichtbaar bij de beoordeling van getrouwde vrouwen, die door hun aansluiting bij de vrouwelijke genderrol en het fenomeen van *femme covert* minder zwaar gestraft leken te worden dan ongehuwde vrouwen. Daarmee lijkt de burgerlijke status van vrouwen in Amsterdam misschien wel net zo bepalend voor de strafmaat als hun geslacht. Daarbij laat dit component van de analyse zien hoe sociale normen en genderrollen rond huwelijk en daarmee vrouwelijke deugdzaamheid concreet doorwerken in de strafmaat.

Delictscategorieën

Toch geeft de strafmaat slechts een beperkt beeld van de invloed van genderrollen op de strafrechtelijke beoordeling. Om dit beeld completer te maken, is het relevant om ook te kijken naar het soort delict waarvoor beide genders werden veroordeeld. Hierin kunnen sociale ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid nog scherper tot uiting komen. De soorten delicten waarvoor mannen en vrouwen werden bestraft, en de mate van straf die zij ontvingen voor deze delicten, kunnen veel zeggen over wat voor delicten volgens deze maatschappij meer of minder pasten bij de respectievelijke genders. Het percentage van de criminele mannen of vrouwen in de dataset dat voor een bepaald delict werd gestraft, laat voorzichtig een verschil zien tussen de criminele activiteiten van beide genders. Ook toont het in hoeverre negentiende-eeuwse genderrollen effect hadden op de Amsterdamse rechtbank.

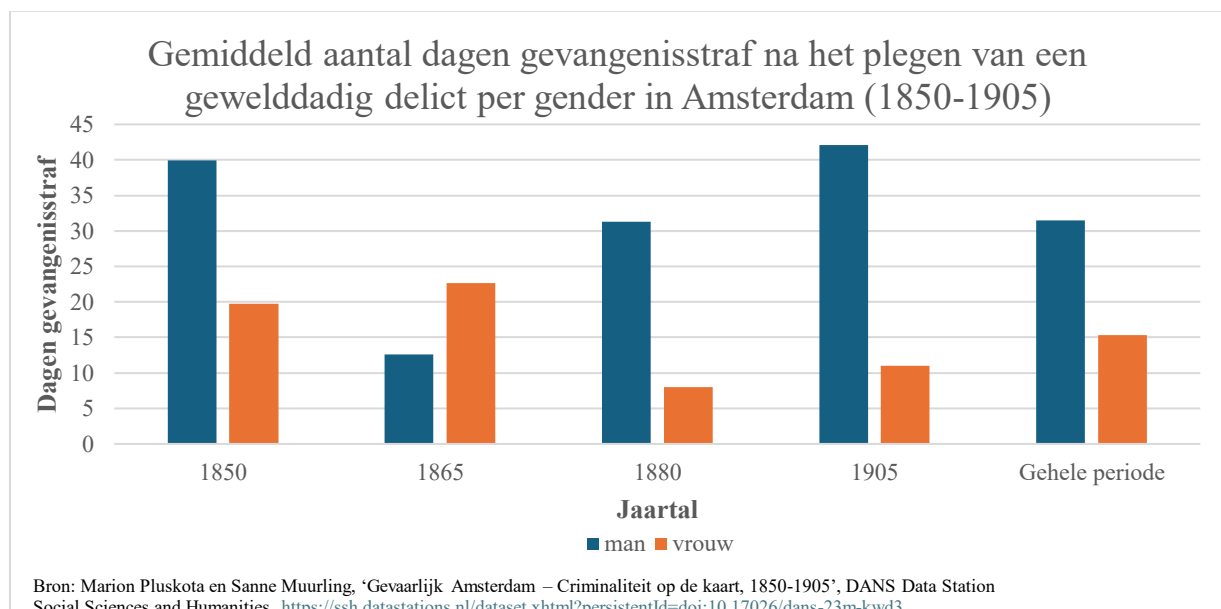
Geweld is een prominent aanwezig delict bij historisch onderzoek naar genderrollen en criminaliteit. Mannen werden in Amsterdam consequent vaker, of even vaak (zoals in 1865), gestraft voor gewelddadige delicten, als vrouwen.⁴³ Het gemiddeld hogere aantal mannen dat berecht werd voor geweld is wellicht beter uit te leggen vanuit het perspectief van de vrouw. Geweld onder vrouwen werd volgens Emsley in deze tijd namelijk gezien als iets onnatuurlijks. Zij beschrijft hoe er in Europa een extra angst heerste voor vrouwelijk geweld. Het gebruik van geweld door vrouwen werd gezien als een ziekte. Een gewelddadige misdaad stond dus heel

---

⁴³ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

ver van het vrouwelijk ideaal af in negentiende-eeuws Europa.⁴⁴ Dit zou kunnen verklaren waarom vrouwen in Amsterdam minder geneigd waren om geweld te plegen.

Onderzoekers, zoals Emsley, Zedner en Godfrey, suggereren dan ook dat vrouwen strenger werden bestraft voor gewelddadige criminaliteit, omdat dit angst inboezemde en ver buiten hun verwachte passieve en zorgende genderrol lag.⁴⁵ Desalniettemin laat eind-negentiende-eeuws Amsterdam een ander patroon zien. Zoals figuur 4 hieronder laat zien, werden vrouwen namelijk, op 1865 na, significant minder streng gestraft voor geweld dan mannen. Een voorbeeld betreft de vier Amsterdammers: achtentwintigjarige Pieter van Meetelen (man), de zesentwintigjarige Antje Everdina Kobus (vrouw), de vierendertigjarige Frederik Johannes Schram (man) en de negentwintigjarige Willem van de Beekvierel. Zij waren de enige vier niet-veelplegers die in 1880 bestraft zijn voor de misdaad ‘Moedwillig toebrengen slagen <20’. Alle drie betreffen dus Amsterdammers zonder voorgaande criminele achtergrond. Echter kregen de drie mannen vierenveertig dagen gevangenisstraf voor hun overtreding, terwijl de straf van Antje slechts vierendertig dagen betrof.⁴⁶ Deze vier overtreeders vormen slechts een enkel voorbeeld van vrouwen die in de tweede helft van de negentiende eeuw minder zwaar gestraft werden voor geweld, dan mannen. Genderrollen lijken bij het strafproces van een gewelddadig delict een andere rol te spelen bij Amsterdamse rechtbanken dan in andere Europese steden.

Figuur 4

⁴⁴ Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition*, 102-103.

⁴⁵ Godfrey, 'A historical perspective on criminal justice responses to female and male offending' 168; Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition*, 102-103; Zedner, *Women, Crime and Custody in Victorian England*.

⁴⁶ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

Ethische delicten tonen op omgekeerde wijze eenzelfde patroon van lage relevantie van genderrollen in de strafmaat van specifieke delicten. Mannen werden namelijk, op 1905 na, zwaarder gestraft voor ethische delicten dan vrouwen. Mannen kregen verspreid over alle vier de jaartallen gemiddeld 34,76 dagen gevangenisstraf voor ethische delicten, terwijl vrouwen gemiddeld 12,55 dagen kregen.⁴⁷ Zoals Zedner, Feeley en Little beschrijven, werden vrouwen in het negentiende-eeuwse Victoriaanse beeld gezien als het deugdzame fundament van de maatschappij. Vooral binnen de lagere klassen. Hierbij paste criminaliteit überhaupt niet, maar vooral geweld en ethische delicten, zoals belediging, schonden het beeld van vrouwelijke deugzaamheid. Vrouwelijke verdachten werden in Amsterdam dan ook significant vaker bestraft voor ethische delicten, dan mannen. Echter is bij deze delicten dus dezelfde contradictie aanwezig, waar vrouwen wel relatief vaker betrokken waren bij deze delicten, maar er minder hard voor gestraft werden. In Amsterdam heerste er dus niet eenzelfde visie op de vrouwelijke en mannelijke genderrollen in de criminaliteit, of deze opvattingen werden in ieder geval niet op dezelfde manier toegepast bij de strafmaat.

Vrouwen werden vooral zwaarder gestraft voor diefstal, wat sowieso al het zwaarst gestrafte delict was in Amsterdam eind-negentiende eeuw. Diefstal is de enige misdaad waar vrouwen in de eind-negentiende eeuw consequent zwaarder gestraft werden dan mannen (slechts de dataset van 1905 laat iets hogere straffen voor mannen zien).⁴⁸ De reden voor deze hogere straf bij vrouwen die diefstal pleegden is lastig te verklaren. Hoewel de literatuur het idee ondersteunt dat diefstal buiten de vrouwelijke genderrol van deze tijd viel, is deze redenering ontkracht door de voorgaande alinea's betreffende gewelddadige en ethische misdaden. Feeley en Little geven aan dat vrouwen in Londen zich in deze periode meer begaven in de diefstal.⁴⁹ Doch is hiervoor geen aanwijzing te zien in de data van Amsterdam. De enige uitleg is in de data zelf te vinden, namelijk de waarde van de gestolen producten. Het is lastig deze te kwantificeren omdat de waarde van een product soms objectief en tijdsafhankelijk is, maar de data lijkt te laten zien dat mannen vaker kleine dingen stalen, zoals voedsel, en dat vrouwen zich eerder schuldig maakte aan de diefstal van duurdere producten, zoals kledij en zilverwerk.⁵⁰

---

⁴⁷ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

⁴⁸ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

⁴⁹ Feeley en Little, 'The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912', 725-726.

⁵⁰ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

Conclusie

Dit hoofdstuk liet zien dat genderrollen een afwisselende en complexe rol speelden bij de Amsterdamse rechtbank in de tweede helft van de negentiende eeuw. Hoewel vrouwen gedurende de gehele periode ondervertegenwoordigd waren in de criminaliteit, wat aansloot op the vanishing female, bleek dit niet te leiden tot een lage bestraffing. Vrouwen kregen wel vaker verzachtende omstandigheden, maar de gemiddelde strafmaat van vrouwen was vrijwel gelijk aan die van mannen. De burgerlijke status had een opvallend grote invloed, vooral bij vrouwen. De lagere straffen voor gehuwde vrouwen wijzen op het belang van de sociale normen en verwachte deugdzaamheid richting vrouwen. Opvallend is echter dat vrouwen juist niet zwaarder bestraft werden voor de specifieke delicten die ver van deze genderrol aflagen. Al met al toont dit hoofdstuk dat de rechtbank in Amsterdam subtiel, maar bepalend beïnvloed werd door sociale normen en genderrollen bij de beoordeling en bestraffing.

Binnenlandse migranten en hun positie in het strafproces

Naast gender speelde iemand zijn afkomst ook een rol bij het strafproces van verdachten. Dit hoofdstuk zal pogen het verschil tussen Amsterdammers en binnenlandse migranten in dit strafproces zoveel mogelijk te verklaren. Hierbij zullen het soort gepleegde delicten en de gemiddelde strafhoogte een centrale rol spelen als datapunten. Ook zal dit hoofdstuk voortbouwen op eerder onderzoek van Pluskota en Kamp, die aan de hand van dezelfde data al eerdere conclusies getrokken hebben.

Hier zal vooral gekeken worden naar de twee meest opvallende punten uit de datasets. Ten eerste de toename van binnenlandse migranten in Amsterdam en hun toename in de criminaliteit. Deze instroom was zodanig, dat in 1909 29,9% van de inwoners uit binnenlandse migranten bestond, terwijl dit in 1849 slechts 16,5% was.⁵¹ Het aandeel van binnenlandse migranten in de Amsterdamse criminaliteit groeide echter nog sneller. Vooral tussen 1865 en 1880 steeg dit aandeel sterk, namelijk met 18,35%, terwijl hun totale aandeel van de bevolking in Amsterdam tussen 1869 en 1879 met nog geen 4% toenam. Er is dus een zekere oververtegenwoordiging zichtbaar van binnenlandse migranten in de criminaliteit. Het tweede opvallende punt in de data is de hogere gemiddelde straf voor Amsterdammers. Binnenlandse migranten werden dus relatief vaker bestraft, maar Amsterdammers kregen strengere straffen uitgedeeld.⁵²

Migratietoename

Marion Pluskota en Jeannette Kamp betogen in hun artikel dat de stijging van het aantal binnenlandse migranten niet alleen te wijten is aan de groeiende arbeidsmarkt. Vanaf 1873 was er namelijk een landbouwcrisis die in eerste instantie weinig effect leek te hebben op de stadseconomie, maar wel op de provinciale economie. Hierdoor trokken veel mensen van het platteland naar de stad. In eerste instantie was deze beweging nog veelal seizoensgebonden, maar vanaf 1878 gingen steeds meer binnenlandse migranten zich permanent vestigen in Amsterdam.⁵³

Dit fenomeen zorgt ervoor dat Amsterdam een groot aantal nieuwe arbeiders aantrok, waar te weinig ruimte en onderdak en werk voor was. Dit resulteerde in een stijging van

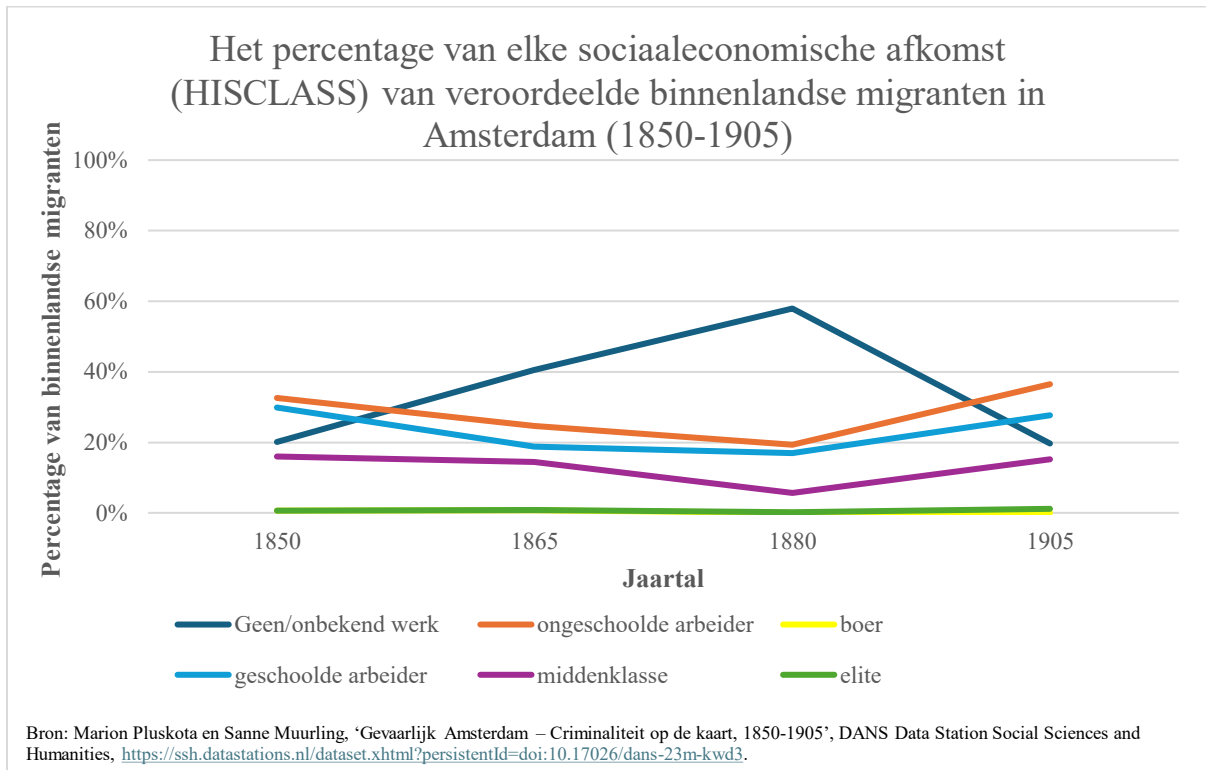
---

⁵¹ Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 111.

⁵² Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

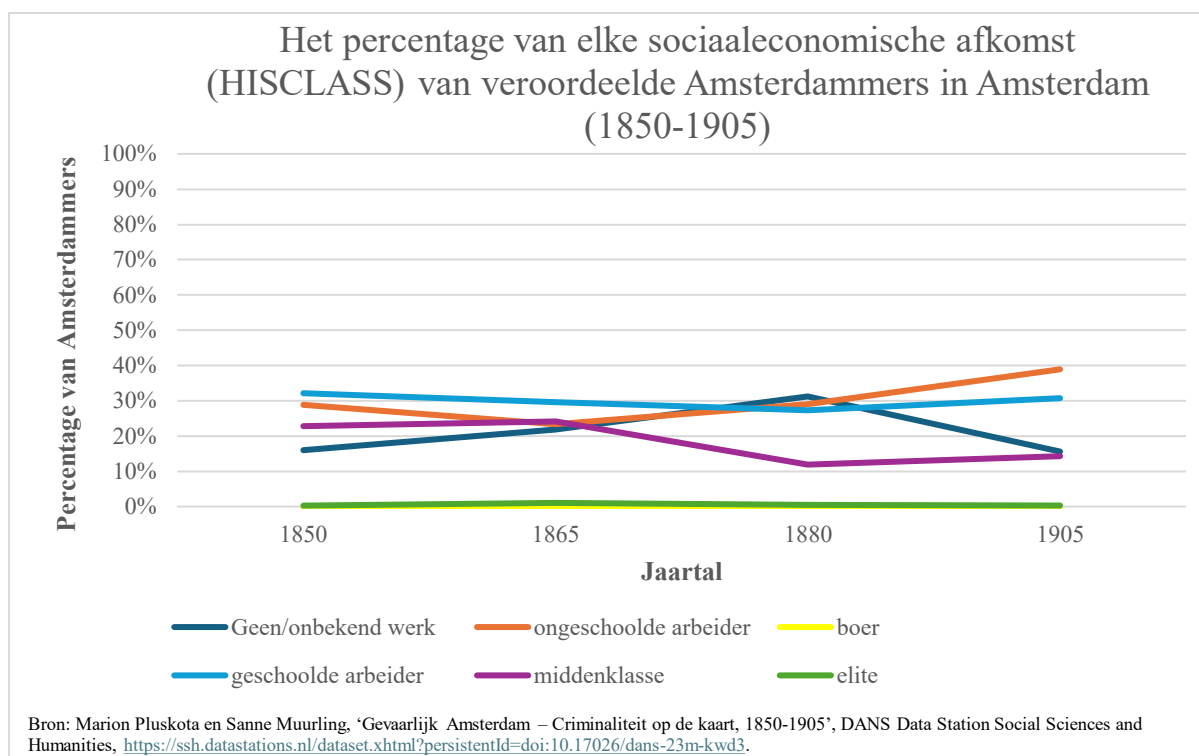
⁵³ Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 107-108.

werkloosheid. In figuur 5 is te zien hoe in 1850 nog 20,14% van de criminele binnenlandse migranten werkloos was en 32,64% een ongeschoolde arbeider. In 1880 was slechts 19,31% een ongeschoolde arbeider en 57,92% werkloos. Bij Amsterdammers was er in figuur 6 tussen 1850 en 1880 ook een stijging van het aantal werklozen en ongeschoolde arbeiders te zien. Echter, was deze minder extreem dan die van de binnenlandse migranten.⁵⁴ Dit verschil suggereert dat binnenlandse migranten steeds meer moeite hadden met een aansluiting op de arbeidsmarkt.

Figuur 5

⁵⁴ Kees Mandemakers et al., 'Standardized, HISCO-coded and classified occupational titles, release 2020.02', *International Institute of Social History*, <https://hdl.handle.net/10622/88ZXD8>. Deze database geeft een categorisering van mensen hun werk in zes verschillende categorieën: geen/onbekend werk, ongeschoolde arbeider, boer, geschoolde arbeider, middenklasse en elite. Deze categorisering is door dit hele onderzoek gebruikt om de verdachten in de database te kunnen plaatsen in een sociaaleconomische categorie.

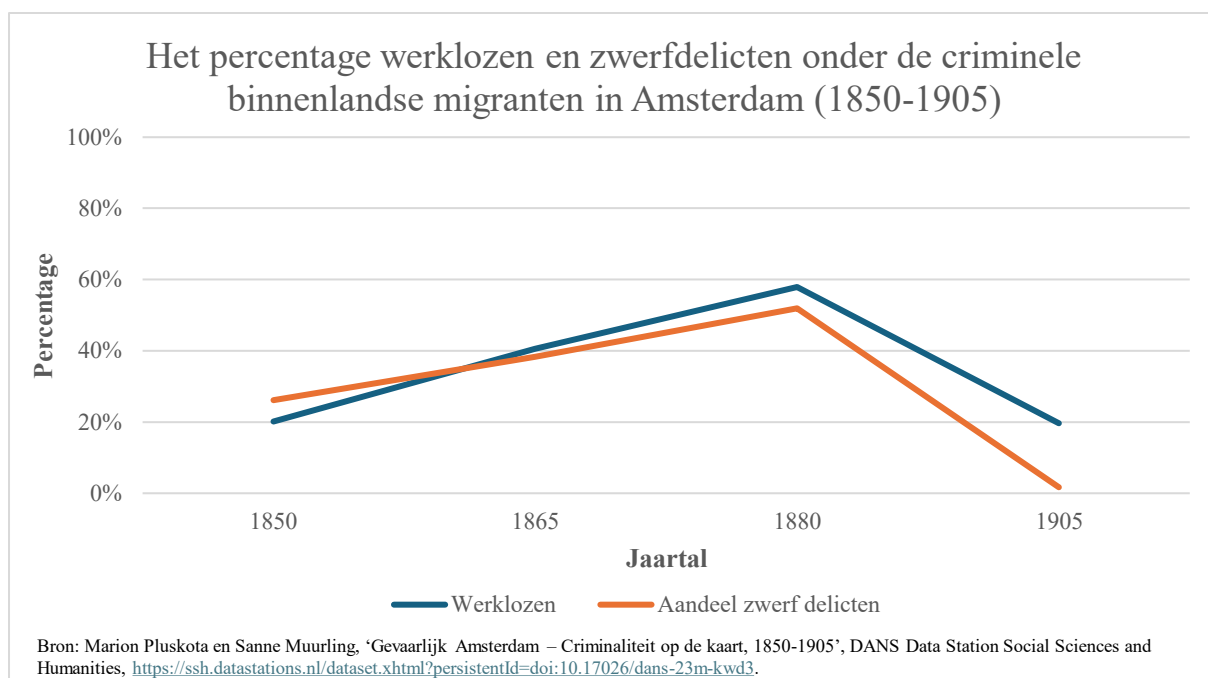

Figuur 6

Deze stijging van het aantal inwoners en werklozen leidde in Amsterdam onvermijdelijk tot een hoger aantal daklozen en bedelaars. Het straatbeeld van Amsterdam vertoonde de gevolgen van de landbouwcrisis uit de jaren 1880. Marian Weevers geeft in haar boek 'Gevangenis of toevluchtsoord' aan dat deze grote toestroom aan migranten, en verpaupering van de stedelijke maatschappijen, argwaan wekte bij de middenklasse en elite. Dit hinderde zodanig, dat het mede leidde tot het eerder benoemde beschavingsoffensief: de sociale kwestie. Deze hogere klassen gaven vooral het karakter van de armen de schuld en richtten zich op bedelaars en zwervers.⁵⁵ In Amsterdam waren het voornamelijk de binnenlandse migranten die het moesten ontgelden. De moeite om aan te sluiten op de arbeidsmarkt kan onderdeel zijn van de verklaring waarom deze binnenlandse migranten ook zodanig oververtegenwoordigd waren bij zwerf- en bedeldelicten. In figuur 7 is dan ook te zien hoe het aandeel binnenlandse migranten dat werd bestraft voor bedelen of zwerven toenam in ongeveer hetzelfde tempo als het aandeel werklozen binnen deze groep. In 1850 werd nog 26,21% van de criminele binnenlandse migranten bestraft voor zwerven of bedelen en dit steeg geleidelijk tot een piek in 1880 van 51,94%. In 1880 vormden zij maar liefst 67,51% van het totaal aantal delicten rondom bedelen en zwerven.⁵⁶

⁵⁵ Marian Weevers, *Gevangenis of toevluchtsoord? Vrouwen en de Rijkswerkinrichtingen in Nederland 1886-1934* (Leiden 2025) 7.

⁵⁶ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

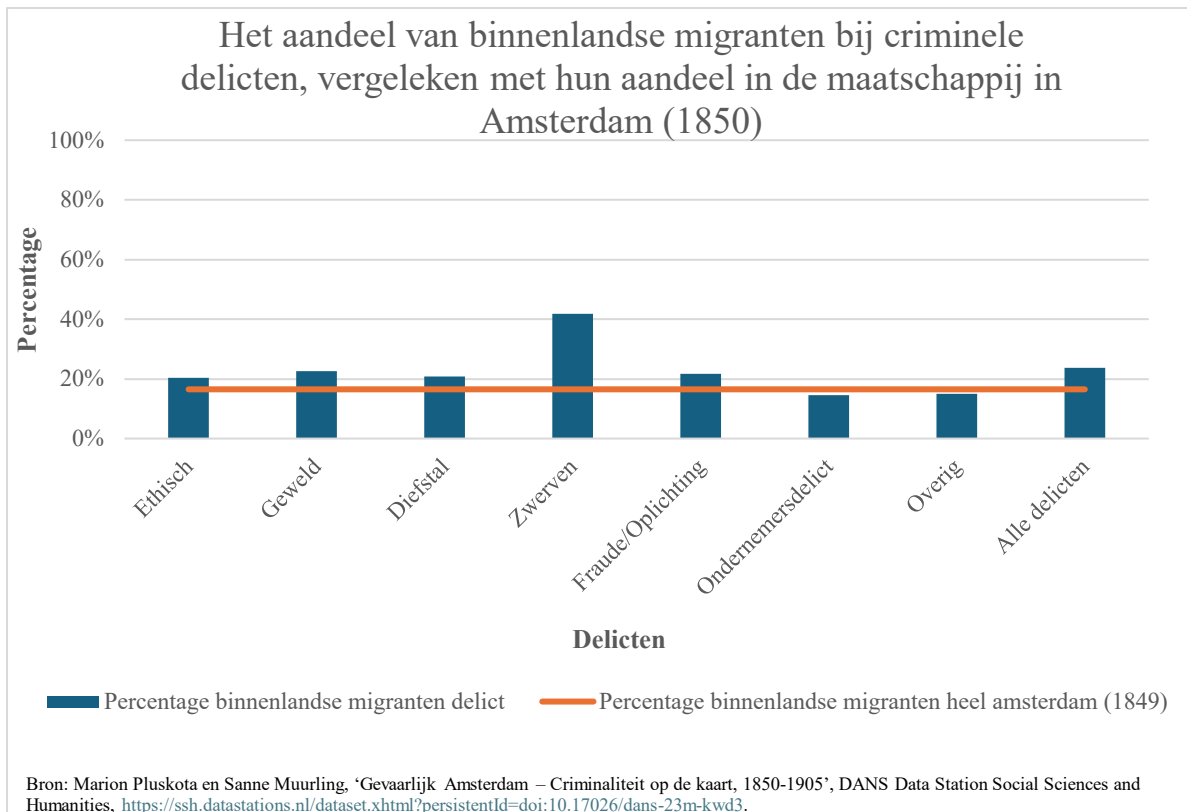

Figuur 7

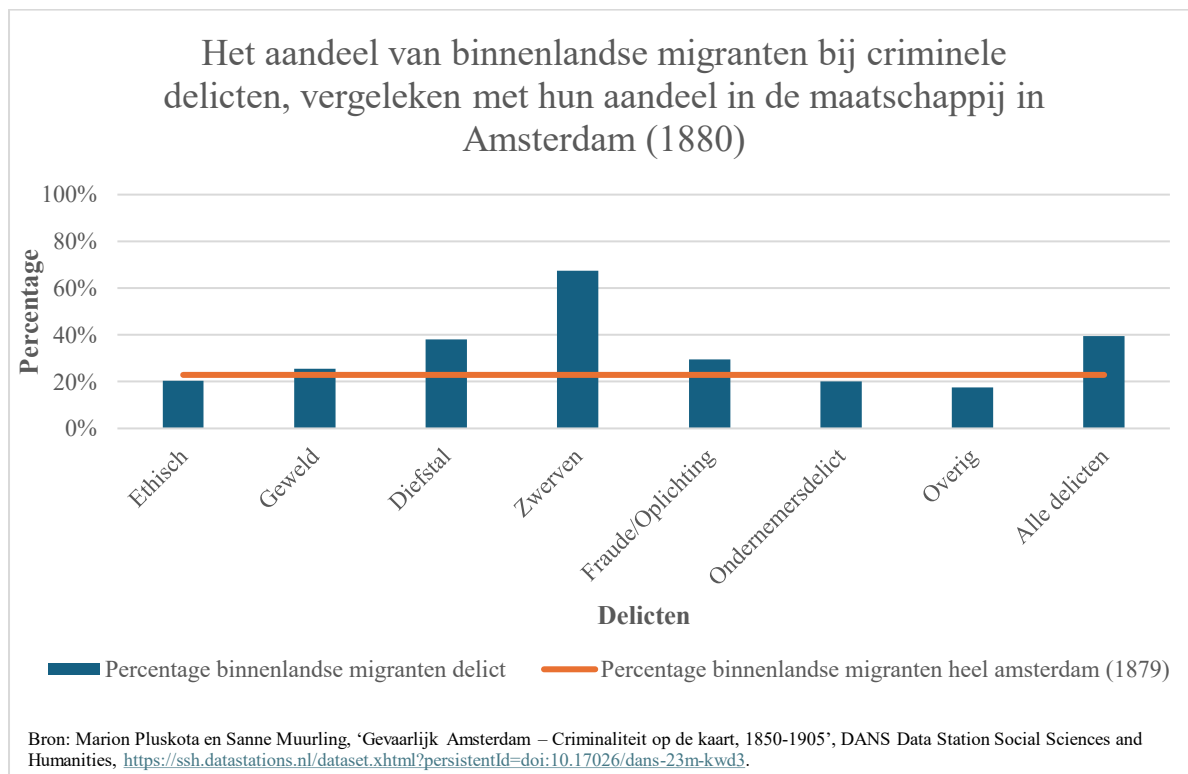
Criminele oververtegenwoordiging

Met deze oververtegenwoordiging vormen de zwerf- en bedeldelicten een voorbeeld van meerdere delicten waarin binnenlandse migranten een hoger aandeel uitmaakten, in vergelijking met hun aandeel in de totale bevolking van Amsterdam. De mate van deze oververtegenwoordiging verschilt nog enigszins per soort delict, maar op ondernemersdelicten en ethische delicten na, wordt het bevolkingspercentage consequent overstegen. Logischerwijs is dit verschil het hoogst bij zwerven en bedelen, maar ook misdaad categorieën als fraude/oplichting en diefstal zijn flink oververtegenwoordigd.⁵⁷ In de grafieken hieronder zijn de jaren 1850 en 1880 als voorbeeld genomen van deze oververtegenwoordiging (figuur 8 en 9). De oranje lijn symboliseert het aandeel van de binnenlandse migranten in Amsterdam en de blauwe balken representeren hun aandeel bij specifieke delicten. Er is dus een fundamentele oververtegenwoordiging te zien van binnenlandse migranten in de criminaliteit. Bij figuur 9 is zelfs te zien hoe in 1880 hun aandeel bij alle delicten bijna twee keer zo hoog was als hun aandeel in de bevolking. Deze oververtegenwoordiging roept vragen op over hun sociale positie en mogelijke manieren van discriminatie en controle vanuit Amsterdamse politie en justitie. Omdat dit niet slechts bij het delict zwerven te zien is, maar ook bij de meeste andere delicten, is louter het argument van een hoger aantal werklozen niet toereikend.

⁵⁷ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

Figuur 8

Figuur 9

Kamp en Pluskota benoemen dit fenomeen, maar gaan nauwelijks in op de mogelijke oorzaken van de oververtegenwoordiging. Deze auteurs lijken de significantie hiervan

enigszins weg te wuiven met het feit dat er niet een specifieke migratiegroep (zoals Friezen of Brabanders) is die erbovenuit steekt. Vervolgens pogen de auteurs een nuance aan te brengen, door delict specifiek te kijken naar deze oververtegenwoordiging, om zo te laten zien dat er delicten waren waar Amsterdammers en binnenlandse migranten beide hogere en lagere aantallen hadden. Het voorbeeld delict voor Amsterdammers wat Kamp en Pluskota gebruiken, geweld, wordt scherp uitgelegd. Echter, geweld is een delict waarin binnenlandse migranten nog steeds oververtegenwoordigd zijn in alle casusjaren, behalve 1865.⁵⁸ De tekst van de auteurs is inhoudelijk juist, maar biedt geen uitleg voor deze oververtegenwoordiging van binnenlandse migranten.

Een mogelijke uitleg voor de oververtegenwoordiging is de sociale kwestie en het beschavingsoffensief. De lagere klassen vormden de focus van de sociale kwestie en dit was precies de klasse waaruit binnenlandse migranten het meest bestonden. Migranten werden in deze tijd dan ook vaak gezien als de dragers die immorele en onbeschaafde gewoontes de stad in hadden gebracht.⁵⁹ Het was een angst die soms op subtiele manieren vertaald werd in de Amsterdamse maatschappij. Dit gebeurde bijvoorbeeld in de fictieve literatuur, zoals de boekenserie ‘Klaasje Zevenster’ van Jacob van Lennep die tussen 1865 en 1866 verscheen. Deze auteur is een voorbeeld van een Amsterdammer van hogere klasse, die schreef tijdens de sociale kwestie. Jacob beschrijft op subtiele wijze in de eerste delen hoe een onschuldig meisje van het platteland door haar naïviteit in de draaikolk van de stad terechtkomt en zo in een bordeel belandt. Hij benoemt nooit direct een minderwaardigheidscomplex ten opzichte van plattelands migranten, maar door verwijzingen naar naïviteit, “boeren” en een zeker elitair vooroordeel van armoede als moreel falen, komt dit impliciet naar voren in zijn boeken.⁶⁰

De politie werd in veel Europese steden aan het eind van de negentiende-eeuw als instrument gebruikt voor deze beschavingsoffensieven. Zij zouden hierdoor een uitleg kunnen bieden voor het hogere aandeel criminelen onder de binnenlandse migranten. Het artikel van de Koster en Vrints beschrijft hoe verschillende Europese steden in de tweede helft van de negentiende eeuw hard groeiden en, net als Amsterdam, een groeiende lagere klasse kregen. Veel Europese elite in steden kregen te maken met een vergelijkbare sociale kwestie en gebruikten de politie als instrument om de lagere klassen, ofwel ‘gevaarlijke klassen’, te ‘beschaven’. Het beeld van de lagere klassen als lui, onbeschaafd en gewelddadig, werd een

---

⁵⁸ Pluskota en Kamp, ‘The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905’, 110-112.

⁵⁹ Ibidem, 110.

⁶⁰ Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster Tweede deel* (Amsterdam 1885-86); Jacob van Lennep, *Klaasje Zevenster Derde deel* (Amsterdam 1885-86).

excuus om hier meer politie op af te sturen.⁶¹ De sociale kwestie in Amsterdam kan dus hebben bijgedragen aan de hogere criminaliteitscijfers onder binnenlandse migranten.

Discriminatie bij het strafproces

De hoogte van de straf is een tweede punt wat ontbreekt in de analyse van Kamp en Pluskota. Door verder te kijken dan alleen het soort gepleegde misdaad, en ook te kijken naar de hoogte van de straf, krijg je inzicht in hoe het gerechtshof deze personen beoordeelde. De verwachting is dat binnenlandse migranten zwaarder werden bestraft wegens het negatieve beeld richting deze groep. Echter, zoals eerder besproken, blijkt juist het tegenovergestelde. Amsterdammers werden in elk casusjaar, behalve 1850, zwaarder gestraft dan binnenlandse migranten. Dit komt vooral door de hoge Amsterdamse vertegenwoordiging bij delicten die veel straf opleverden, zoals bijvoorbeeld diefstal.⁶²

De enige twee delicten waarbij consequent een hogere straf werd uitgedeeld aan binnenlandse migranten, waren zwerven en ethische delicten. Voor beide delicten werden binnenlandse migranten zwaarder gestraft in elk casusjaar, behalve 1850 bij ethische delicten.⁶³ De maatschappelijke angst onder Amsterdamse elite voor morele verloedering door binnenlandse migranten zou ertoe geleid kunnen hebben dat deze migranten zwaarder werden gestraft voor dit soort delicten. Toch lijkt een eventueel sociaal gewortelde afschuw tegenover binnenlandse migranten geen volledige verklaring te zijn. Een gemiddeld hogere straf bij alle delicten en überhaupt gemiddeld hogere straffen voor binnenlandse migranten, zouden nodig zijn geweest om dit argument kracht bij te zetten. Daarbij is er geen literatuur die wijst op stelselmatige discriminatie richting binnenlandse migranten. Vaak stelt de literatuur, zoals Frank Suurenbroek en Marlou Schrover over Friezen schrijven, dat wanneer migranten ‘gewoon’ Nederlands spraken, zij nauwelijks kans maakte op discriminatie.⁶⁴

Wel kan het imago van binnenlandse migranten als immorele onbeschaafden een aanvullende uitleg bieden voor de gemiddeld hogere straffen die Amsterdammers toegeschreven kregen voor hun criminele daden. Zoals Kamp en Pluskota stellen, zagen sommige contemporaine morele denkers, sociologen en criminologen deze immorele en onbeschaafde binnenlandse migranten als het voertuig dat criminaliteit en immoraliteit naar de

---

⁶¹ De Koster en Vrints, ‘The new police as agents of class control? Urban policing and its socio-geographical focus in nineteenth-century Antwerp’, 343-351.

⁶² Pluskota en Muurling, ‘Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905’.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Marlou Schrover en Frank Suurenbroek, ‘A separate language, a separate identity? Organisations of Frisian Migrants in Amsterdam in the Nineteenth and Twentieth Century’, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 3 (2005) 991-1006, aldaar 999.

stad bracht.⁶⁵ In contrast daarmee, moesten Amsterdammers wellicht gelden als de beschaafde steunpilaren van de stad. Misschien werd criminaliteit vanuit Amsterdammers daarom wel gezien als een grotere verrassing en daarmee een groter schandaal.

Conclusie

De gepleegde misdaden en de uitgedeelde straffen onder Amsterdammers en binnenlandse migranten schetsen dus een complex en divers beeld van de beoordeling van beide groepen. Aan de ene kant is er te zien dat binnenlandse migranten consequent vaker werden aangehouden, vooral voor delicten rondom zwerven en bedelen, maar ook bij de meeste andere delicten, zoals diefstal, fraude, oplichting en geweld. De verklaring dat Amsterdam werd overspoeld vanwege landbouwmigranten als resultaat van de landbouwcrisis, en daardoor veel zwerfdelicten kende onder binnenlandse migranten, is daarmee ontoereikend. Er was waarschijnlijk dus een zekere mate van discriminatie richting binnenlandse migranten als het gaat om de kans om gearresteerd te worden. Daarentegen werden Amsterdammers, wanneer ze werden aangehouden, gemiddeld zwaarder gestraft dan deze binnenlandse migranten. Van Amsterdammers werd mogelijk verwacht dat zij het morele kompas van de stad vormden. Wanneer zij deze rol doorbraken, werden zij wellicht dan ook zwaarder gestraft. Een mogelijke discriminatie richting binnenlandse migranten lijkt zich dus vooral te beperken tot het aantal arrestaties.

---

⁶⁵ Pluskota en Kamp, 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', 110.

De wisselwerking tussen gender en migratie in de strafmaat en beoordeling

De voorgaande hoofdstukken richtten zich vooral op de invloed van gender en iemand zijn afkomst op de gepleegde delicten en de strafmaat als twee losse factoren. Dit hoofdstuk poogt deze twee te combineren en onderzoekt hoe gender en afkomst elkaar beïnvloedden in de beoordeling en bestraffing van verdachten. Om deze combinatie te toetsen, wordt in dit hoofdstuk de focus gelegd op drie factoren. Allereerst wordt er gekeken of sociaaleconomische kwetsbaarheid, met name bij binnenlandse migranten, invloed heeft gehad op het aandeel vrouwelijke verdachten en het soort delicten dat zij pleegden. Vervolgens wordt gekeken in hoeverre de connectie tussen gender en afkomst effect had op de strafmaat, en of deze wisselwerking verschilde tussen mannen en vrouwen. Als laatste wordt de rol van burgerlijke status meegenomen. Hierbij wordt onderzocht of het getrouwd zijn, en de koppeling daarvan aan de deugdzame huishoudelijke vrouwelijke genderrol, een verschillende impact had bij binnenlandse migranten dan bij Amsterdammers. Door deze drie factoren te analyseren, poogt dit hoofdstuk te laten zien dat de verhouding tussen gender, afkomst en criminaliteit niet eenduidig is. Integendeel, het blijkt dat deze kenmerken geen simpele rekensom vormen, maar op complexe en soms tegenstrijdige manieren op elkaar inwerken. Vooral de vrouwelijke deugzaamheidsrol blijkt hierbij een grote rol te spelen.

Sociaaleconomische achtergrond

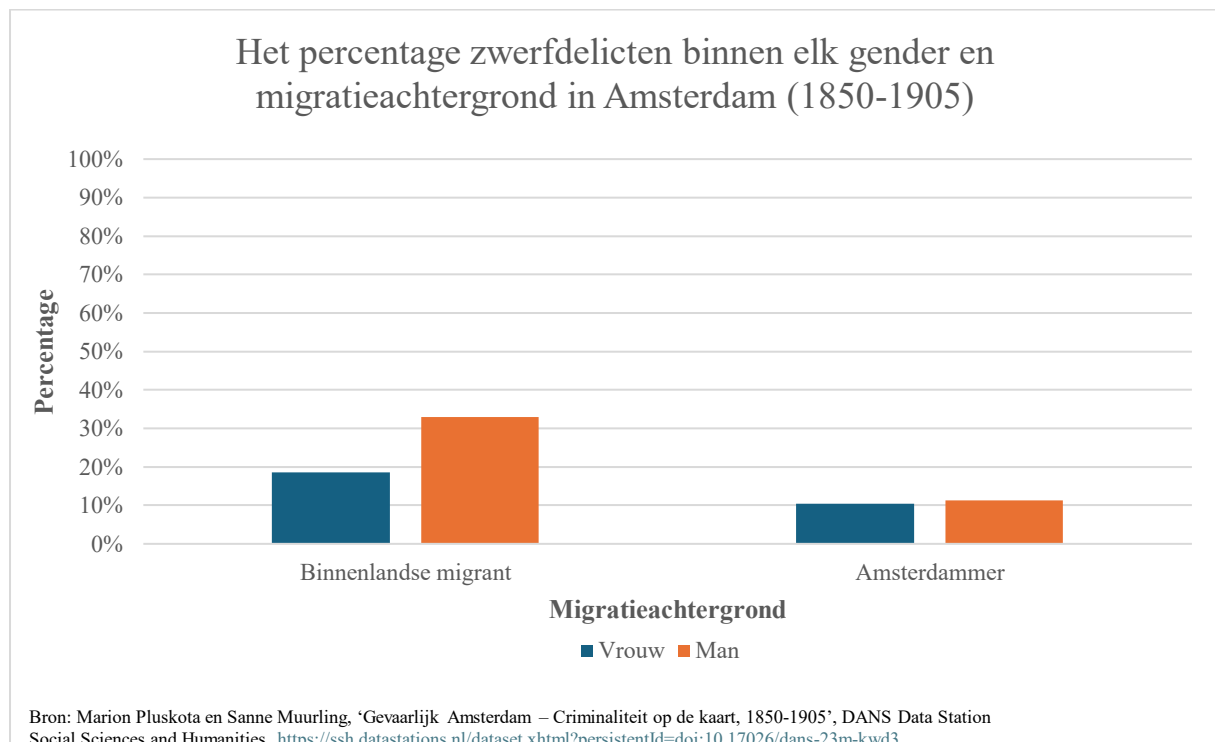
De verwachting is dat vrouwelijke binnenlandse migranten binnen de Amsterdamse criminaliteit minder beïnvloed werden door de *vanishing female*. Deze aanname komt door de eerder benoemde oververtegenwoordiging van binnenlandse migranten onder de verdachten in Amsterdam. Deze oververtegenwoordiging, vooral veroorzaakt door de hoge werkloosheid, zou de lagere hoeveelheid vrouwen door de *vanishing female* enigszins kunnen hebben gecompenseerd. De verwachting blijkt te kloppen, maar het verschil was slechts minimaal. Vrouwelijke binnenlandse migranten vormden 18,44% van de verdachten in deze migratiegroep in de tweede helft van de negentiende eeuw. Amsterdamse vrouwen vormden met 17,68% van alle Amsterdamse verdachten een net iets kleinere minderheid. Ook in de specifieke casusjaren van 1865 en 1880, waar binnenlandse migranten het armst waren en het grootste percentage criminelen vormden, werden er slechts minieme verschillen geconstateerd.⁶⁶ De

---

⁶⁶ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

sociaaleconomische achterstand van binnenlandse migranten, en iemand zijn afkomst in het algemeen, lijken dus niet veel effect te hebben gehad op de *vanishing female*.

Bij zwerfdelicten leek de sociaaleconomische achtergrond daarentegen meer invloed uit te oefenen bij vrouwelijke binnenlandse migranten dan bij mannelijke binnenlandse migranten. Zoals eerder besproken vormden binnenlandse migranten de meerderheid van de zwerfdelicten in deze periode, vooral in de casusjaren 1865 en 1880. Wanneer er onderscheid wordt gemaakt in de hoeveelheid zwerfdelicten tussen mannen en vrouwen, valt op dat het verschil bij binnenlandse migranten groter verschil was dan bij Amsterdammers. Figuur 10 hieronder laat zien dat bij Amsterdammers 10,37% van de vrouwelijke verdachten zwerfdelicten hadden gepleegd en 11,32% van de mannen. Bij binnenlandse migranten was het 18,52% voor vrouwen en 33,02% voor mannen.⁶⁷ Bij binnenlandse migranten leek gender dan ook sterker te beïnvloeden wie verdacht werd van zwerfdelicten.

Figuur 10

Bovendien lijkt de burgerlijke status ook minder invloed te hebben gehad op de kans dat vrouwelijke binnenlandse migranten werden aangehouden voor zwerfdelicten. Getrouwde vrouwen hadden door de *vanishing female* namelijk waarschijnlijk een extra kleine kans om gepakt te worden, omdat zij eerder een huishouden hadden waar zij aan gebonden waren. Bij Amsterdamse vrouwen is dit duidelijker te zien dan bij vrouwelijke binnenlandse migranten.

⁶⁷ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

10,37% van alle Amsterdamse vrouwelijke verdachten pleegden zwerfdelicten en slechts 5,56% van alle getrouwde Amsterdamse vrouwen. Bij alle vrouwelijke binnenlandse migranten pleegde 18,52% zwerfdelicten en bij de getrouwde 17,5%.⁶⁸ Dus ook de burgerlijke status leek minder effect te hebben op de mate waarin vrouwelijke binnenlandse migranten aangehouden werden voor zwerfdelicten, dan bij Amsterdamse vrouwen.

De lagere arrestatiekans van getrouwde vrouwen kan verband houden met het idee dat deze vrouwen als deugdzamer werden gezien, en daarmee dichterbij hun genderrol stonden. Dit zou ook verklaren waarom Amsterdamse vrouwen minder vaak aangehouden werden bij in dit geval zwerfdelicten. Zoals Emsley namelijk concludeerde over negentiende-eeuws Engeland, werden vrouwen gespaard als zij de politie of de rechter konden overtuigen van hun deugdzzaamheid. Wanneer deze deugdzzaamheid echter doorbroken werd, werden vrouwen vaak juist zwaarder gestraft.⁶⁹ Dat zou verklaren waarom getrouwde vrouwen minder aangehouden werden voor zwerfdelicten en vooral waarom Amsterdamse vrouwen hiervoor minder aangehouden werden. Zoals besproken in de voormalige twee hoofdstukken werden beide Amsterdammers en vrouwen namelijk gezien als de dragers van morele integriteit en deugdzzaamheid in Amsterdam. Een Amsterdamse vrouw zou dan hierdoor ook een dubbele rol bekleden als morele steunpilaar.

De interactie tussen gender en migratieachtergrond bij strafmaat

Tevens bij de strafmaat van binnenlandse migranten en Amsterdammers lijkt de deugdzzaamheidsrol bij vrouwen een grote rol te hebben gespeeld. Daarentegen laat het patroon bij strafmaat juist geen lagere uitkomst zien voor deze Amsterdamse vrouwen. Zoals Emsley beschrijft, kan het bewijzen van je deugdzzaamheid vooral straf voorkomen. Wanneer er daadwerkelijk straf volgde, was dit beeld van deugdzzaamheid waarschijnlijk al doorbroken. De vergelijking van de strafmaat in de aankomende alinea's zal laten zien dat de rechtbanken in de tweede helft van de negentiende eeuw in Amsterdam lijken te tonen dat deze doorbreking van deugdzzaamheid en de vrouwelijke genderrol leidde tot zwaardere straffen. Eveneens dat dit het meeste effect had op de vrouwen die werden gezien als het meest deugdzzaam en waar de verassing dus het grootst was. Zo vormde Amsterdam als een voorbeeld van de, door Emsley en Godfrey beschreven, negentiende-eeuwse rechtssystemen. Zij beschrijven maatschappijen

---

⁶⁸ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

⁶⁹ Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition*, 164-165.

die door mannelijke criminaliteit oververtegenwoordigd werden, maar waar vrouwelijke criminaliteit en hun genderrol toch een prominente rol innamen.⁷⁰

Mannelijke binnenlandse migranten hadden een lagere gemiddelde straf dan Amsterdamse mannen. Diefstal was echter door de hoge strafmaat de voornaamste reden dat Amsterdamse mannen een hogere gemiddelde straf kregen dan mannelijke binnenlandse migranten. Amsterdamse mannen werden namelijk alleen voor diefstal het zwaarst gestraft. Verder werden mannelijke binnenlandse migranten voor alle andere delicten het zwaarst gestraft, maar toch kwamen Amsterdamse mannen uit op een hogere gemiddelde straf. Er kan dus worden gesteld dat mannelijke binnenlandse migranten voor vrijwel alle delicten zwaarder gestraft werden dan hun Amsterdamse tegenhangers, ook al was hun gemiddelde straf lager.⁷¹

Bij vrouwen is het omgekeerde zichtbaar. Hier hebben vrouwelijke binnenlandse migranten een iets hogere gemiddelde straf, maar dit is vrijwel uitsluitend te danken aan een enkele casus van Imke Koopman uit Friesland, die als niet-veelpleger 1095 dagen straf ontving voor het aannemen van een door misdrijf verkregen gift. Deze misdaad is gecategoriseerd onder het kopje 'overig'. Afgezien van deze categorie werden Amsterdamse vrouwen dan ook voor vrijwel elk delict zwaarder gestraft dan hun tegenhangers. Waaronder voor ethische delicten, geweld, zwerfdelicten en fraude kregen deze Amsterdamse vrouwen een hogere straf.⁷²

Dit suggereert dat bij mannen iemand zijn afkomst daadwerkelijk effect had, en dat het negatieve imago van morele verloedering ervoor zorgde dat binnenlandse migranten harder gestraft werden. Daarbij suggereert het ook dat bij vrouwen deze migratieachtergrond op een andere manier effect had. Bij vrouwen werden binnenlandse migranten voor de meeste delicten namelijk niet zwaarder gestraft, en leken gender en deugdzaamheid juist een belangrijkere rol te spelen. Waarschijnlijk was het wederom de combinatie van het gender vrouw en de Amsterdamse afkomst die zorgde voor een grotere rol als deugdzaam pilaar in de Amsterdamse maatschappij en daarmee een hogere straf voor de meeste delicten.

De vergelijking van de strafmaat van ethische delicten en andere delicten die ver van de vrouwelijke genderrol afstonden, tussen vrouwelijke binnenlandse migranten en mannelijke binnenlandse migranten biedt een nuancering van de spanning rondom de resultaten in de voorgaande hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk laat namelijk zien dat mannen zwaarder gestraft werden voor gewelddadige en ethische delicten, ook al suggereert de literatuur dat deze

---

⁷⁰ Emsley, *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition*, 102-103; Godfrey, 'A historical perspective on criminal justice responses to female and male offending' in: Gartner en McCarthy eds., *Gender, Sex and crime*, 168.

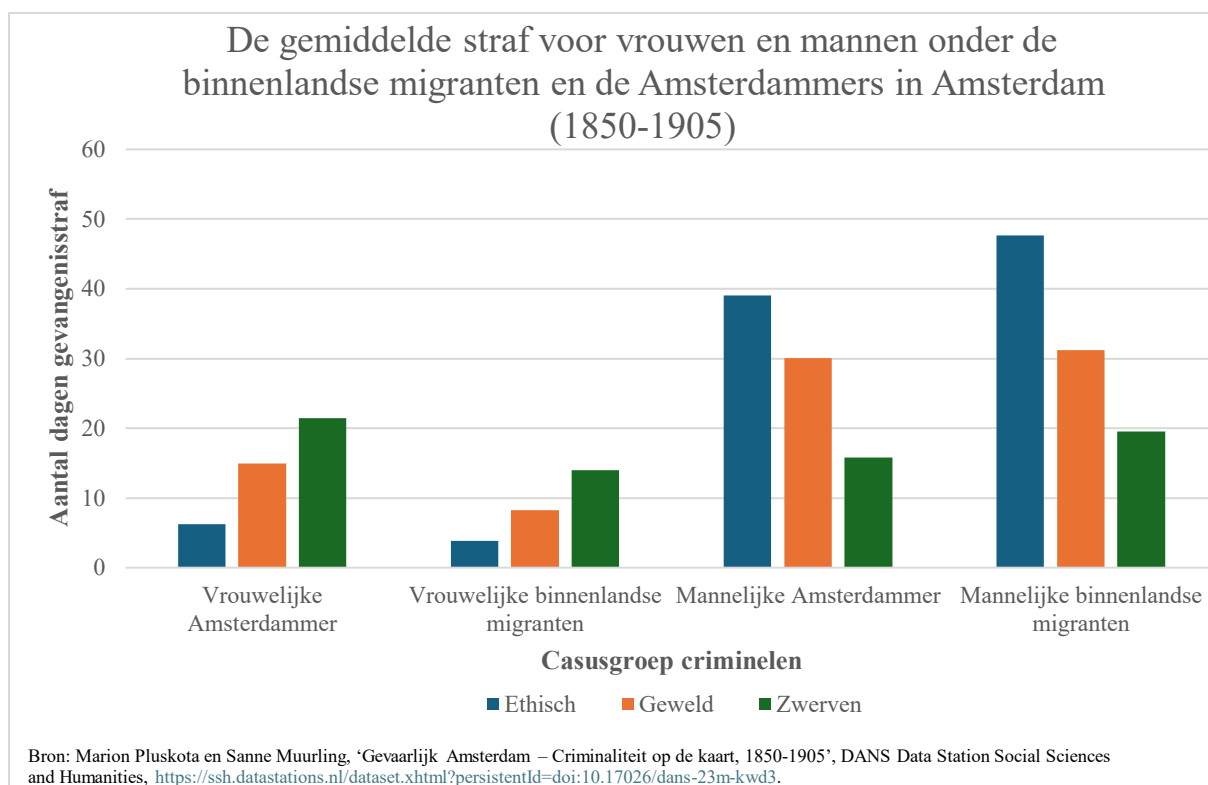
⁷¹ Pluskota en Muurling, 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905'.

⁷² *Ibidem*.

delicten juist ver buiten de vrouwelijke genderrol lagen en dat vrouwen daarom vaak zwaarder gestraft zouden worden. Hoofdstuk twee beargumenteert dat het negatieve imago van binnenlandse migranten een reden kon zijn geweest voor de hogere straffen bij ethische delicten binnen deze groep. Bij deze spanning kan dus worden onderzocht welk aspect zwaarder woog in de strafmaat bij vrouwen en mannen: gender of de migratieachtergrond. Daarbij kan er ook gekeken worden of Amsterdamse vrouwen daadwerkelijk beïnvloed werden door het idee van de dubbele morele steunpilaar als vrouw en Amsterdammer.

Figuur 11 laat zien dat er bij ethische delicten een patroon zichtbaar is waar de verwachte deugdzaamheid van de vrouwelijke genderrol de grootste rol speelt. De figuur laat zien dat vrouwelijke binnenlandse migranten minder zwaar werden gestraft voor ethische delicten dan vrouwelijke Amsterdammers. Bij mannen was juist een omgekeerd patroon zichtbaar, waarbij binnenlandse migranten zwaarder gestraft werden. In het geval van ethische delicten zie je bij mannen dus dat de discriminatie richting binnenlandse migranten nog het sterkst lijkt te werken. Bij vrouwen werkte deze factor niet meer zo sterk als de rol van de vrouwelijke genderrol. De combinatie van vrouw-zijn en een Amsterdamse herkomst kan hebben geleid tot een hogere straf bij ethische delicten in vergelijking met vrouwelijke binnenlandse migranten. Deugdzaamheid lijkt bij vrouwen dan ook de belangrijkste factor voor de strafmaat bij ethische delicten. Hoe deugdzamer een vrouw werd gevonden, des te schokkender het was als zij deze rol doorbrak.

Dit patroon wordt in figuur 11 tevens getoond bij de misdadencategorieën geweld en zwerven, die net als ethische delicten verder van de vrouwelijke genderrol lagen en daarmee het idee van deugdzaamheid tegengingen. Amsterdamse vrouwen krijgen hier namelijk wederom hogere straffen, terwijl het bij de mannen juist binnenlandse migranten waren die voor deze delicten hogere straffen kregen (figuur 11). Ook hier werkt de discriminatie richting binnenlandse migranten sterker bij mannen en de invloed van de verwachting van de genderrol sterker bij vrouwen. Afkomst en gender lijken dus een hele complexe relatie te hebben die niet alleen op het niveau van afkomst en gender verschilt, maar ook per delict een ander verband toont.

Figuur 11

Deugzaamheid, huwelijk en straf

Figuur 12 laat zien hoe de hogere gemiddelde straf voor ongetrouwde Amsterdamse vrouwen, in tegenstelling tot binnenlandse migranten, nogmaals suggereert dat de Amsterdamse vrouw als meest 'deugdzaam' het hardst gestraft werd. Zoals eerder besproken laat het verschil van de strafmaat van getrouwde vrouwen en ongetrouwde vrouwen goed zien dat er veel waarde werd gehecht aan de burgerlijke status van vrouwen, door het belang van de huisvrouw in de vrouwelijk genderrol. In figuur 12 is bij beide vrouwelijke binnenlandse migranten en Amsterdammers dan ook te zien dat deze strafmaat flink hoger is bij ongetrouwde vrouwen. Ten eerste vertoont dit een tegenstelling tot het argument dat vrouwen die dichterbij hun 'perfecte' genderrol stonden, hogere straffen kregen. Daarentegen laat het wel zien dat de straffen voor de getrouwde Amsterdamse vrouw, hoger waren dan die van de gehuwde vrouwelijke binnenlandse migrant. Daarbij werd de ongehuwde, vrouwelijke, binnenlandse migrant juist zwaarder gestraft.

Bij binnenlandse migranten lijkt het idee dat hoe deugdzamer vrouwen waren, des te harder de straf, dan ook minder door te werken. De 'angst' en daarmee hogere strafmaat voor vrouwen die buiten hun genderrol vielen, lijkt dus juist een grotere rol te spelen bij Amsterdammers. Dit zal waarschijnlijk komen door de al aanwezige negatieve blik richting binnenlandse migranten. Bij Amsterdamse vrouwen wordt hier dus wederom een contradictie getoond, namelijk dat hun

morele belangen in de Amsterdamse maatschappij deze ‘angst’ voor vrouwen buiten hun genderrol overstijgen en daardoor juist zorgen voor een hogere straf bij vrouwen die beter binnen de toegeschreven negentiende-eeuwse, vrouwelijke genderrol passen.

Figuur 12

Conclusie

De resultaten in dit hoofdstuk tonen hoe complex en contextafhankelijk de interactie tussen gender en iemand zijn afkomst was bij de negentiende-eeuwse Amsterdamse rechtbank. Waar eerdere hoofdstukken demonstreerden dat vrouwen frequenter verzachtende omstandigheden ontvingen en binnenlandse migranten oververtegenwoordigd waren in de criminaliteit, blijkt uit de hier gemaakte combinatie van beide dat de uitkomst niet alleen afhankelijk was van gender en de afkomst, maar ook van sociale verwachtingen en de misdaadcategorie. Vrouwelijke Amsterdamse vrouwen werden zwaarder gestraft bij delicten die afweken van hun genderrol, waarschijnlijk vanwege hun positie als moreel anker binnen de Amsterdamse gemeenschap. Bij mannen lijkt daarentegen de migratieachtergrond eerder te leiden tot hogere straffen, vooral bij moreel beladen delicten. Deze bevindingen laten zien dat ongelijkheid binnenin het Amsterdamse strafproces niet enkel te verklaren is door gender of afkomst, en dat een simpele optelsom van beide niet volstaat. Het is juist de wisselwerking tussen beide die

bepaalde wie als grootste boosdoener werd gezien. Die interactie was bovendien niet consequent, maar afhankelijk van maatschappelijke beelden, het soort delict en de sociale positie van de verdachte.

Conclusie

Deze scriptie bestudeerde de werking van genderrollen in het strafproces van binnenlandse migranten en Amsterdammers tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw. De centrale vraag luidde: 'Hoe beïnvloedde de intersectie van gender en migratie het strafproces in Amsterdam tussen 1850 en 1905, voor zowel binnenlandse migranten als Amsterdammers?' Door het samenspel van kwantitatief onderzoek van rechtbankgegevens en kwalitatieve duiding op basis van secundaire literatuur is een genuanceerd beeld gevormd van hoe iemand zijn afkomst, gender en sociaaleconomische context zich verhouden tot criminaliteit en strafmaat in de tweede helft van de negentiende eeuw in Amsterdam.

De eerste belangrijke bevinding is dat vrouwen tussen 1850 en 1905 ondervertegenwoordigd waren in de Amsterdamse criminaliteit, een verschijnsel dat gedeeltelijk verklaard kan worden met het concept *the vanishing female*. Afwijkend van andere Europese steden zoals Londen, was de afname in vrouwelijke criminaliteit in Amsterdam later en minder uitgesproken. Dit nuanceert *the vanishing female* van Feeley en Little en suggereert dat Nederlandse vrouwen, mede door de hogere acceptatie op de arbeidsmarkt, in mindere mate uit het publieke en daarmee criminele domein verdwenen. Dit betoogt dat het dominante paternalisme en de huiselijke gebondenheid van vrouwen in de historiografie niet voor elke Europese stad gelijk toepasbaar zijn.

De analyse laat eveneens zien dat vrouwelijke verdachten gemiddeld vaker verzachtende omstandigheden ontvingen dan mannen. Ogenschijnlijk lijkt dit bewijs van een paternalistisch strafklimaat. Echter, de gemiddeld uitgedeelde straf verschilde amper tussen mannen en vrouwen, wat duidt op een complexe combinatie in de Amsterdamse rechtspraak van genderrollen en praktische overwegingen. Het juridische systeem in Amsterdam kende daarentegen wel elementen van het *femme covert*-principe, waardoor getrouwde vrouwen lichter gestraft werden dan ongehuwde. De strafmaat voor vrouwen bleek dan ook uiteindelijk sterk beïnvloed door de mate waarin zij overeenkwamen met het negentiende-eeuwse ideaal van de deugdzame vrouw, waar het huwelijk bij hoorde. Voornamelijk ongetrouwde vrouwen kregen daarom significant zwaardere straffen, wat wijst op een juridische beoordeling van sociale normen en verwachtingen.

Bij de vergelijking tussen Amsterdammers en binnenlandse migranten blijkt dat binnenlandse migranten structureel oververtegenwoordigd zijn in de Amsterdamse criminaliteit, met name bij zwerf- en bedelicten. Sociaaleconomische omstandigheden en werkloosheid zijn slechts een deel van de verklaring hiervan. De analyse suggereert namelijk

dat binnenlandse migranten waarschijnlijk vaker aangehouden werden, mede door het beeld van de migrant als katalysator van immoraliteit en onbeschaafdheid, waar de elite en middenstand zich met de sociale kwestie zorgen over maakten. Deze migranten kregen echter geen hogere straffen dan Amsterdammers. Dit suggereert een verschil in toegang tot justitie tussen beide genders, in plaats van een verschil in behandeling door justitie. Waarschijnlijk kwam de discriminatie richting binnenlandse migranten dan ook meer van de politie, dan van de rechters.

De meest opvallende resultaten ontstonden bij de intersectie van gender en migratie. Zo bleek de lagere sociaaleconomische status van vrouwelijke binnenlandse migranten hen niet opvallend vaker tot verdachte te maken dan Amsterdamse vrouwen. Wel werden zij, in tegenstelling tot wat eerdere literatuur stelde, voor de meeste delicten niet zwaarder gestraft dan Amsterdamse vrouwen. Sterker nog: Amsterdamse vrouwen kregen gemiddeld een hogere straf voor delicten die ‘verder’ van de vrouwelijke genderrol lagen, zoals ethische delicten en geweld. Dit wijst erop dat binnen het Amsterdamse juridische systeem niet enkel het doorbreken van een sociale norm werd bestraft, maar vooral het doorbreken van hoge sociale verwachtingen. Amsterdamse vrouwen werden door hun dubbele status als morele steunpilaar zwaarder bestraft dan hun provinciale zusters, wellicht omdat deze laatste groep toch al als minder deugdzzaam werd gezien. Lucia Zedners theorie dat vrouwen dubbel gestraft werden in de negentiende eeuw, omdat zij een misdaad hadden begaan en hun genderrol braken, is dus toepasbaar. Echter, dit onderzoek laat zien dat het in het geval van Amsterdam slechts beperkt toepasbaar is op de vrouwen met de hoogste sociale en morele verwachtingen.

Deze bevindingen geven een belangrijk theoretisch inzicht: de intersectionaliteit vormt in deze casus geen simpele optelsom van achterstellingen. Vrouwen met een migratieachtergrond zijn niet per definitie de mensen die het zwaarst getroffen worden. Eerder lijken de mensen die het sterkste contrast vormen met hun sociaal toegeschreven ideaal het zwaarst gestraft te worden. In deze blijkt dan ook dat Amsterdamse vrouwen, als belichaming van stedelijke moraliteit, bij normafwijkend gedrag harder gestraft werden dan vrouwen van meer gemarginaliseerde posities.

Deze resultaten nuanceren en compliceren de huidige historiografische literatuur en modellen. Deze scriptie zet zich af tegen de veronderstelling dat vrouwen systematisch lichter gestraft werden en dat migranten in het strafrecht vooral slachtoffer waren van etnische en culturele vooroordelen. Deze studie toont juist dat de combinatie van gender en migratie over verschillende assen, verschillende resultaten laat zien. Zij maken onderdeel uit van een matrix

van verwachtingen, waarbij hun positie ten opzichte van maatschappelijke idealen, zoals deugdzaamheid, stedelijke beschaving en burgerlijkheid, cruciaal was voor de strafmaat.

De implicaties voor het bredere historische debat zijn significant. Ten eerste ondermijnt dit onderzoek het idee dat onderzoek naar het effect van gender of migratie nog eenduidig kan blijven en dwingt het tot meer contextspecifieke analyses. Ten tweede oppert deze studie dat steden als Amsterdam, met een relatief open houding tegenover migratie, zich ook schuldig bevonden aan subtiele manieren van sociale uitsluiting binnen het politieapparaat, maar ook via impliciete rechterlijke verwachtingen. Dit is een aansluiting op de eerdere bevindingen van Koster en Vrints over de klassenjustitie in het negentiende-eeuwse Antwerpen, maar biedt een nieuwe genderbewuste en Nederlandse inkijk.

Ten slotte draagt deze scriptie bij aan het historiografisch debat over de ‘sociale kwestie’ en het beschavingsoffensief. Waar eerdere historiografie zich vooral focuste op mannen in de arbeidsklasse en het effect van de toestroom van migranten, laat dit onderzoek zien dat vrouwen, en specifiek Amsterdamse vrouwen, ook een belangrijke rol speelden binnen het morele discours. Als Amsterdammer en vrouw vormden zij een toetssteen van beschaving. Hun gedrag werd in de gaten gehouden en streng bestraft wanneer het niet aansloot op het ideaalbeeld.

Samenvattend toont deze scriptie dat de juridische behandeling van criminaliteit in Amsterdam tussen 1850 en 1905 een subtiele, maar diepgewortelde samenhang van gender, migratie en sociale moraliteit was. Genderrollen vormden beoordelingscriteria en niet slechts een achtergrond. Deze conclusie vraagt om verdere studies die het interdisciplinaire pad van deze scriptie volgen: kwantitatief én kwalitatief, kritisch én genuanceerd.

Bibliografie

Databases en primaire bronnen

Mandemakers K. et al., 'Standardized, HISCO-coded and classified occupational titles, release 2020.02', *International Institute of Social History*, <https://hdl.handle.net/10622/88ZXD8>.

Noord-Hollands Archief, Arrondissementsrechtbank Amsterdam (198), Inv. Nr. 31-32, 71-73, 116-118 en 198-201, Vonnissen 1850, 1865, 1880 en 1905.

Pluskota, M. en Muurling, S., 'Gevaarlijk Amsterdam – Criminaliteit op de kaart, 1850-1905', DANS Data Station Social Sciences and Humanities, <https://ssh.datastations.nl/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.17026/dans-23m-kwd3>.

Van Lennep, J., *Klaasje Zeventer Tweede deel* (Amsterdam 1885-86).

Van Lennep, J., *Klaasje Zeventer Derde deel* (Amsterdam 1885-86).

Secundaire literatuur

Blondè, B., Geens, S., Greefs, H., Ryckbosch, W., Soens, T. en Stable, P. eds., *Inequality and the City in the Low Countries (1200-2020)* (Antwerpen 2020).

Bras H., 'Maids to the city. Migration patterns of female domestic servants from the province of Zeeland, the Netherlands (1850-1950)', *The History of the Family* 8:2 (2003) 217-246.

De Koster, M. en Vrints, A., 'The new police as agents of class control? Urban policing and its socio-geographical focus in nineteenth-century Antwerp' in: Blondè, B. Geens, S. Greefs, H. Ryckbosch, W. Soens, T. en Stable, P. eds., *Inequality and the City in the Low Countries (1200-2020)* (Antwerpen 2020) 345-358.

De Regt, A., 'Arbeidersgezinnen en industrialisatie: ontwikkelingen in Nederland 1880-1918', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 4:1 (1977) 3-27.

Emsley, C., *Crime and Society in England 1750-1900 fifth edition* (Abingdon 2018).

Feeley, M.M. en Little, D.L., 'The Vanishing Female: The Decline of Women in the Criminal Process, 1687-1912', *Law & Society Review* 25:4 (1991) 719-758.

Gordon, D., 'Capitalism, Class, and Crime in America', *Crime & Delinquency* 19:2 (1973) 163-187.

Godfrey, B., 'A historical perspective on criminal justice responses to female and male offending' in: Rosemary Gartner en Bill McCarthy eds., *Gender, Sex and crime* (Oxford 2014) 158-174.

Gartner, R. en McCarthy B. eds., *Gender, Sex and crime* (Oxford 2014).

Hochstadt, S., *mobility and modernity. Migration in Germany 1820-1989* (Ann Arbor 1999).

Hoogenboom, M., *Standenstrijd en zekerheid. Een geschiedenis van oude orde en sociale zorg in Nederland (ca. 1880-1940)* (2003).

Jackson, J.H., *Migration and urbanization in the Ruhr valley, 1821-1914* (New Jersey 1997).

Johnson, E., *Urbanization and crime. Germany, 1871-1914* (Cambridge 2002).

King, P., 'The impact of urbanization on murder rates and the geography of homicide in England and Wales, 1780-1850', *The Historical Journal* 53:3 (2010) 671-698.

Kooij, P., *Groningen 1870-1914. Sociale verandering en economische ontwikkeling in een regionaal centrum* (Groningen 1986).

Kok, J., Mandemakers, K. en Mönkediek, B., 'Flight from the land? Migration flows of the rural population of the Netherlands, 1850-1940', *Espace Population Sociétés* 1 (2014) 1-18.

Lawton, R. en Lee, R., *Urban population development in Western Europe from the late-eighteenth to the early-twentieth century* (Liverpool 1989).

Lees, A. en Hollen Lees, L., *Cities and the making of modern Europe, 1750-1914* (Cambridge 2007).

Nagel, S.S. en Weitzman, L.J., 'Women as Litigants', *UC Law Journal* 23:1 (1971) 171-198.

Pike, L.O., *A History of Crime in England* (London 1876).

Pluskota, M. en Kamp, J., 'The Lure of the City: Migration, Crime, and Urbanization in Amsterdam, 1850-1905', *The Low Countries Journal of Social and Economic History* 20:1 (2023) 93-120.

Schrover, M. en Suurenbroek, F., 'A separate language, a separate identity? Organisations of Frisian Migrants in Amsterdam in the Nineteenth and Twentieth Century', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 3 (2005) 991-1006.

Sewell, W.H., *Structure and mobility. The men and women of Marseille, 1820-1870* (Cambridge 1985).

Stoller, R., 'A further contribution to the study of gender identity', *The International Journal of Psycho-Analysis* 49 (1968) 364-369.

Suurenbroek, F., 'Binnenlandse Migratie naar en uit Amsterdam (1870-1890)', *CGM Working Papers*, (2001).

Van Gestel, N., de Beer, P. en van der Meer, M., *het hervormingsmoeras van de verzorgingsstaat: Veranderingen in de organisatie van de sociale zekerheid* (2009).

Van Nierop, L., *De bevolkingsbeweging der Nederlandsche stad* (Amsterdam 1905).

Weevers, M., *Gevangenis of toevluchtsoord? Vrouwen en de Rijkswerkinrichtingen in Nederland 1886-1934* (Leiden 2025).

Zedner, L., *Women, Crime and Custody in Victorian England*. (Oxford 1991).